

”Jokainen salama lyö aina johonkin”

Ukkosvahinkojen ennaltaehkäisy modernisaatioprosessissa

Kansatieteen pro gradu - tutkielma
10.10.2016

Pekka Karlsson
Kansatiede

Filosofian, historian, kulttuurin
ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Helsingin Yliopisto

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Karlsson, Karl Pekka Juhani			
Työn nimi – Arbetets titel – Title ”Jokainen salama lyö aina johonkin” Ukkosvahinkojen ennaltaehkäisy modernisaatioprosessissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Kansatiede			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu - tutkielma	Aika – Datum – Month and year 10.10.2016	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 63	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmani tarkoituksena on löytää kehittyvässä yhteiskunnassa ilmeneviä muutoksen merkkejä. Hedelmällisen näkökulman tuo modernisoituvan yhteiskunnan tutkiminen suhteessa muuttumattomiin sääilmiöihin. Haluan löytää muutoksia niissä reaktioissa, joita ukkonen kehittyvässä ympäristössä herättää.</p> <p>Tutkimukseni pääasiallinen aineisto on Kansalliskirjaston digitoima sanomalehtikokoelma, jonka artikkelihauulla olen kerännyt ukkoseen liittyvää aineistoa. Aineisto koostuu 305 artikkelista, joiden tietoja olen tämentänyt tarvittaessa pöytäkirjaottein. Aineiston artikkelit alkavat vuodesta 1834 ja päättyvät vuoteen 1910.</p> <p>Oletukseni on, että suhtautuminen modernisaatioon on luettavissa sopivassa aineistossa. Tutkimuksessa sovellan grounded theory-menetelmää, joka jättää lopullisen teorian muotoutumisen aineiston varaan. Aineiston analysointiin olen käyttänyt diskurssianalyysin menetelmiä. Olen lukenut ja jaotellut ensin tekstin ulkoisiin ominaisuuksiin, kuten julkaisuajankohtaan tai genreen liittyvin havainnoin, jonka jälkeen olen nostanut esiin artikkelien muutamia tärkeimpiä teemoja.</p> <p>Ukkonen ja ukkoselta suojautuminen ovat olleet toisaalta vitsien ja neutraalin uutisoinnin, mutta myös lukijain kirjeiden ja paikalliskirjeenvaihdon dialogin aiheina.</p> <p>Aineistosta käy ilmi ukkoseen liittyvien uskomuksien vähittäinen häviäminen sekä uskonelämän maallistuminen. Artikkeleissa käydään keskustelua ukkoselta suojautumisen eri keinoista sekä näiden keinojen oikeutuksesta ilmentäen lähinnä modernien näkökulmien suosimista, mutta nimeten myös innovaatioiden vastustuksen prosesseja. Havaittavissa on modernisaatioon liittyvää muutosvastarintaa, joka keskittyy nimenomaan kirkkorakennusten suojeluun ukkostuhoilta ja kietoutuu näin maallistumiseen mutta joka on toisaalta selitettävissä varojen taloudellisen käytön perusteella.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keyw ords Ukkonen, ukkosenjohdatin, modernisaatio, maallistuminen, sekularisaatio.			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto.			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Johdatus tutkimukseen.....	1
1.2. Tutkimuskysymykset	2
1.3. Tutkimuksen käsitteet	2
1.4. Aiempi tutkimus	8
1.5. Tutkielman aineisto	9
1.6. Tutkimuksen metodologia	11
1.7. Salama ja ukkonen luonnontieteellisinä ilmiöinä	14
2. Lehtiaineisto ja ukkonen.....	17
2.1. Ukkonen lehtiartikkelien aiheena	17
2.2. Ukkosenjohdattimen rakentaminen ja yleistyminen	25
2.3. Ukkosenjohdatin kielikuvana ja fiktiossa	28
2.4. Ukkosenjohdatin yksityisissä ja julkisissa kohteissa	30
3. Uskonnolliset vivahteet modernisaation vastustuksessa	33
3.1. Maallistumisen merkkejä lehtikirjoittelussa	33
3.2. Ukkosenjohdattimen puolestapuhumisen syistä	38
3.3. Ukkostuhojen torjunta ja vanhallaolijat.....	42
3.4. Vastustuksen kronologia: Pelkoa Isojoella?	48
4. Ukkoselta suojautumisen keinot ja vaikuttimet.....	54
Lähdeluettelo	57

1. Johdanto

1.1. Johdatus tutkimukseen

Kiinnostus ukonilmaan liittyvään tutkimustyöhön lähti liikkeelle useammasta havainnosta. Ukonilma tuntuu olevan aina säähän liittyvistä puheenaiheista hersyvin. Omat kokemukseni ukonilmasta liittyvät lapsuudessa maalla vietettyyn aikaan, jolloin ukonilman sattuessa kohdalle edellytettiin rituaaleja, kuten sähkölaitteiden irrottaminen verkosta tai valppaana olo. Havaintojeni mukaan ihmiset suhtautuvat ukonilmaan eri tavoin, vaihdellen välinpitämättömyydestä ja uhkarohkeudesta miltei täydelliseen varautumiseen katastrofin varalta.

Itselleni salama on aiheuttanut kaksi pysähdystä, ensimmäisen nuoruusaikanani, kun salama iski lyhtyloppaan, jonka juurella odotin perässäni tulevaa ystävää. Sitten syyskuisena yönä 2011 salama iski autoni eteen. Jouduin rankkasateessa pysähtymään ja miettimään ukonilmaa. Jokainen salama lyö johonkin ja halusin tarkkaan tietää, mitä seuraavaksi pitäisi *tehdä*. Samassa käsitin, että tekeminen liittyi vääjäämättömästi materian suojaamiseen äkilliseltä luonnonilmiöltä. Istuin autossa ja mietin tarinoita kumisaappaiden tehosta salamaa vastaan, puiden katveen vaarallisuudesta, pistorasioiden ja ikkunoiden välttelemisestä ja saatoin jo mielessäni aistia kärkeäntäneen sähkölaitteen tuoksun. Mutta ukkonen meni menojaan ja sadekin miltei lakkasi, jättäen jäljelle vain pienen ripottelun autoni katolle.

Varsinkin viimeisin tapaus synnytti minussa kysymyksen siitä, millaisia käyttäytymismalleja ukonilma aiheuttaa? Sateelta ja auringolta suojautuminen ovat yksinkertaisia toteuttaa, mutta taivaalta purkautuva, sattumanvaraiselta vaikuttava sähköinen valokaari on jo vaikeammin ennustettava seikka hengen ja omaisuuden suojelun kannalta. Lisäksi itse ilmiö on säilynyt muuttumattomana, vaikka sen vaikutukset ovat aineellisen kulttuurin myötä muuntuneet. Olemme karkottaneet sudet pihapiiristä, hoitaneet monet sairaudet arkipäiväisiksi harmeiksi ja satunnainen sotajoukko suomalaisella kylätiellä olisi nykypäivänä outo kuriositeetti, vaikka vain parisataa vuotta aiemmin se olisi saanut aikaan pelkoa ja omaisuuden suojelemiseen tähtäävää toimintaa. Mutta yhä, ukkosen jyrähtäessä useat ihmiset virittäytyvät aivan erikoiseen tunnelmaan, joka rajoittaa toimintaa, nykypäivän sähköisenä aikana ehkä vielä tuntuvammin kuin ennen. Esittelin aiheen Helsingin yliopiston kansatieteeseen

seminaarissa vuonna 2012, ja saamani palautteen myötä päädyin tutkimaan itse ukkosen aiheuttamien vahinkojen tai välittömien käyttäytymismallien sijaan vahingoilta suojautumisen kehitystä.

1.2. Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen lähtökohtana oli alun perin selvittää, millaisia muutoksia ukonilman uhka aiheuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Päädyin muotoilemaan tutkimuskysymykseni uudelleen siten, että aineistokseni valikoituisi painetussa lehdistössä esiintyneitä artikkeleita. Samalla otin lähdeaineistokseni Kansalliskirjaston digitoiman historiallisen sanomalehtiaineiston. Aineistoa tutkiessani johtavaksi teemaksi valikoitui nimenomaan ukkosenjohdattimen asentamiseen liittyvä keskustelu.

Tutkimuskysymyksenäni on, *miten ukkostuhojen torjunnasta uutisoitiin vuosien 1830-1910 välillä ilmestyneissä sanomalehdissä?* Esiintyikö suojautumiseen liittyviin keksintöihin arvotuksia? Miksi kukaan kieltäytyisi suojautumiselta? Tutkimustani voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta: Miten innovaatioita ja kehitystä vastustettiin aiemmin mainittuna aikakautena?

Haluan tutkimuksessani miettiä, millaisia teemoja voidaan liittää ukkoseen ja siltä suojautumiseen tutkimusajankohdan Suomessa. Esittelen ensin teoreettista taustaa ja siihen liittyvää tutkimusta minkä jälkeen pohdin lehti-aineiston käyttämistä tutkimusaineistona. Lisäksi luon katsauksen käyttämiini laadullisen tutkimuksen metodeihin. Tutkimustulokset esittelen luokittain, ensin sen mukaan millainen teksti on kyseessä, sen jälkeen teksteistä nousevan sisällöllisen kategorisoinnin mukaan. Tästä sisällöstä esittelen muutamia laajempia esimerkkejä havaitsemiä prosessien esiintymisestä aineistossa. Lopuksi tiivistän ne havainnot, jotka aineisto on tuottanut.

1.3. Tutkimuksen käsitteet

Tämän tutkimukseni keskiössä ovat yhteiskunnalliset muutosprosessit. Samalla hyväksyn sen, että ympäristömme muuttuu jatkuvasti, vaikka se näyttäytyy yksilöille staattisena ja muuttumattomana.

Modernisaatiolla tarkoitetaan aikaa, jolloin esim. suomalainen yhteiskunta on ottanut

harppauksen maatalousvaltaisuudesta kohti teollistunutta ajanjaksoa.¹ Elinkeinoelämän muutos, kaupungistuminen ja yksilöllisyyden korostuminen ovat leimanneet muutosta. Käsitelen tämän tutkimuksen piirissä niitä mekanismeja, jotka johtavat modernin innovaation hyväksymiseen ja yleistymiseen ja joiden aikana yksilöt ja yhteiskunta omaksuvat prosessia kohtaan joko myönteisen tai kielteisen asenteen.

Näitä asenteita voidaan tarkastella useammalla eri tavalla. Promodernin asenteen voi nähdä myönteisyytenä maailman muuttumiselle ja toisaalta antimoderni asenne esittäytyy tuttuuteen ja traditioihin pitäytyvänä.²

Varsinaisesti traditionaalisuus ja antimodernismi kuvastavat samankaltaista suhtautumistapaa, mutta traditionaalisuus näyttäytyy kriittisyytenä modernisaatiota kohtaan nimenomaan yhteisön muuttumisen pelossa. Jokainen muutos näyttäytyy maailmankuvan muuttumisen kautta historiallisen jatkumon rikkoutumisena. Antimodernismi onkin nimenomaan jatkuvuuden turvaamista ja yhteisön säilymistä edistävä voima, vaikka se näyttäytyy usein aktiivisena kehityksen pysäyttämisen tapana.³

Suhtautumistavan eriytyminen voidaan nähdä toisaalta yhteiskunnan työnjaon uusiutumisen ja toisaalta yksilöiden maailmankuvan maallistumisen tuloksena.⁴ Traditio ja moderni eivät ole toistensa vastavoimia vaan syy- ja seuraussuhteessa toisiinsa. Modernisaation merkitys syntyy traditionaalisuuden vähetessä, mutta modernisaatio ei ole prosessi, joka on päättynyt vaan on jatkuva. Modernisaatioprosessia on myös kritisoitu ja esitetty ajatus modernisaation ja tradition esiintymisestä rinnakkain, vuorovaikutussuhteessa toisiinsa.⁵ Kehitystä ohjaa näin modernisaatioparadigman ohjaama harmonia.

Joka tapauksessa prosessin tutkiminen vaatii sopivaa aineistoa, jossa yksilön ääni pääsee kuuluviin. Yksilö tuo omaksumaansa asennetta ilmi useilla eri tavoilla, joista tässä tutkimuksessa keskitytään sanomalehdistöön ja sen kirjoituksiin.

¹ Stark 2006, 9; Kuusi & Alapuro & Klinge 1977, 9–10.

² Mikkola 2009, 14.

³ Anttonen 2005, 42.

⁴ Mikkola 2009, 36.

⁵ Silvasti 2001, 303-305.

Ongelmaksi nousee mielestäni se, millainen on ylipäänsä modernisaation tunnusmerkkistö? Ovatko modernisaatiota kaikki ilmiöt, joka täyttävät jotkin yhteiset tunnusmerkkistöt, kuten vastustus tai puolustaminen, ja läpäiseekö modernisaatioprosessi kaikki yhteiskunnalliset ilmiöt? Tällöin ollaan vaarallisen lähellä tilannetta, jossa lopputuloksia olisi voinut olla vain yksi, nykyhetki. Mielenkiintoni kohteena on myös se, millaisia ovat modernisaation aineelliset syyt ja sisäiset kausaaliset suhteet. Vertauskuvallisesti: Ihminen ei osta herätyskelloa vain siitä syystä, että sellainen on olemassa. Hänellä täytyy olla myös tarve herätä. Moderniin yhteiskuntaan liittyvät teollistuminen ja sen lisäksi innovaatiot, joilla on sosiaalista, kulttuurillista, poliittista ja ekonomista merkitystä.¹ Kasvaneet mahdollisuudet ja yhä monimutkaisemmaksi kasvava, liikkuva ja kommunikoiva yhteiskunta kuvaavat modernisaatiota. Vaikka toisaalta innovaatiot ja esimerkiksi lakimuutokset voidaan ajallisesti paikantaa tiettyyn hetkeen, tapahtuvat niihin liittyvät muutokset hitaasti. Se mikä on olemassa, kuten innovaatio, ei elämäntavassa ole heti läsnä. Arjen historia seuraa innovaatioiden historiaa jälkijunassa ja muutos voi olla aikaa vievä prosessi.²

Sekularisaationa käsitetään ilmiö, jonka voi käsittää myös maallistumisena, uskontokeskeisen maailmankuvan muuttumisena tai muuttumisen vastustamisen yhtenä vastareaktiona. Yksilön *maailmankuvaan* kuuluvat käsitykset

*”ajasta ja avaruudesta, maailman synnystä, yliluonnollisesta, sen vaikutuksesta, olemassaolosta ja -olemattomuudesta, luonnosta ja ihmisen suhteesta siihen, luonnosta elämänpuitteena, ihmisestä itsestään, hänen suhteestaan toisiin sekä yhteiskuntarakenteesta, kansasta, valtiosta ja historian kulkua määrävistä tekijöistä.”*³

Uskontotieteilijä Steve Brucen mukaan sekularisaatio voidaan nähdä prosesseissa, joiden kolmena ilmiönä ovat uskontoon osallistumisen, kirkollisen vallan sekä uskonnollisiksi määriteltyjen uskomusten väheneminen. Sekularisaatio ei sinänsä ollut seurausta yleisen ymmärryksen ja tietoisuuden lisääntymisestä, vaan ennemminkin

¹ Garnert 2005,15.

² Aikasalo 2000, 13.

³ Kuusi 1977, 17.

seurausta taloudellisista ja sosiologisista muutoksista yhteiskunnassa.¹ Tällaisina muutoksina Bruce näkee luokkayhteiskunnan ja yhteisöjen merkityksen vähenemisen sekä yhteiskunnan institutionalisoitumisen sekä rationalisoitumisen.²

Suomessa sekularisaatioprosessi liitetään yhteiskunnan hallinnollisiin ja taloudellisiin muutoksiin, jotka saivat alkunsa 1860-luvulla. Yhteiskuntaa hahmottava kirkko ja sen maailmankuva syrjäytyivät tuolloin marginaalisiksi ja yksilön itsensä määrittelemiksi osiksi kulttuurillista identiteettiä.³ Uskonto ei enää ollut ainoa toimintaa ohjaava yhteisöllinen auktoriteetti.

Yksilön näkökulmasta tämä tarkoitti kuitenkin ilmiöiden selitysmallien korvautumista uusilla. Toisesta näkökulmasta tämän voi nähdä ideologioiden muuttumisena ja omaksumisena; maailmankuvan mullistuksena. Konkreettisesti tämä tarkoitti sitä, että varmaksi koetut, empirisesti muotoutuneet selitykset ja tavat korvautuivat tieteellisillä faktoilla.⁴ Esikristilliset ja kristilliset syy-seuraus-suhteet alkoivat korvautua yleisemmillä malleilla, joihin liittyi uusia käsitteitä sekä maailmankuvan laajeneminen. Yksittäisissä ilmiöissä prosessi ei edennyt suoraviivaisesti, vaan portaittain ja osittain, koska ihminen käsittelee tietoa eri tavoin tietoisesti ja alitajunnassaan. Yhteiskunnan prosessina syntyy sekularisaatioparadigma, jossa modernisaatio ja sekularisaatio, ilmiö ja sen selityksien muuttuminen, kietoutuvat toisiinsa. Jälkeenpäin tämä näyttäytyy kirkon maallisen vallan vähenemisenä modernisaatioprosessin edetessä. Tämäkin ajatus on saanut kritiikkiä osakseen, koska sekularisaatioprosessi ei ole välttämättömyys, vaan lähinnä eurooppalainen ilmiö.⁵

Tärkeää on havaita kansan itsensä toiminta suhteessa siihen, miten modernisaatio muutti vanhaa, agraarista yhteiskuntaa. Yksi modernisaation rintamalinjoista kulkee nimenomaan uskontoon liittyvien teemojen keskellä.⁶ Dialogia ei ehkä käydä uskonnon ja modernisaation kesken vaan nimenomaan uskonnon ilmentymien sisällä, osana maailmankatsomuksen muuttumisprosessia. Uskonto valikoituu pääasialliseksi prosessin

¹ Bruce 1996, 26.

² Bruce 1996, 39.

³ Mikkola 2009, 229; Alapuro 1977,121–122; Stark 2011, 237.

⁴ Manninen 1997, 42.

⁵ Mikkola 2009, 38.

⁶ Mikkola 2006, 194.

ilmentäjäksi säätyjärjestelmän muuntuessa luokkayhteiskunnaksi: Koska säätyjärjestelmä näyttäytyi Jumalan asettamana, uskonnollinen argumentaatio aktivoitui lähes kaikkien ilmiöiden kohdalla.¹

Syvemmin asiaa voi miettiä käsittelemällä koko uskonnon historiaa ja keskiajan jälkeisen valistuksen aikakauden syitä. Protestanttinen ja katolinen maailma suhtautuu eri tavoin asioiden tutkimiseen ja ilmiöiden totuudelliseen käsittelyyn; siinä missä katolinen, keskiaikainen maailma hallitsi käyttäytymisen lisäksi materiaa, protestanttinen maailma etääntyi materian kontrolloinnista. Katolinen maailma ikään kuin yksin hallitsi kristillistä maailmankuvaa ja vasta reformistinen ajattelu kykeni analysoimaan yksilön henkilökohtaista vastuuta, joka edellytti tottelemisen sijasta tekojen tietoisuutta.²

Sekularisaatioparadigman toteutuminen on riippuvainen siitä tavasta, jolla massoille annetaan mahdollisuus yksilöiden kautta vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä.³ Ei ole sattumaa, että modernisaatio vaikuttaa koulutuksen ja tiedonvälityksen kautta, vaan näkökulmastani nämä ovat pikemmin ympäristön muutoksen työkaluja kuin muutoksen alkuunpanijoita.⁴ Lukutaito liittyy olennaisesti modernistiseen maailmankuvaan ja uusien ideoiden ja innovaatioiden oppimiseen. Tässä tutkimuksessa keskitytään myös siihen, miten sekularismi näkyi sanomalehdissä, joka kuitenkin, lukutaidon ollessa käyttöedellytys, edusti modernismin airutta ja näin ollen toimi äänenä paitsi modernismin puolestapuhujille, myös niille henkilöille, jotka luku- ja kirjoitustaidosta huolimatta olivat päätyneet ukkosvahinkojen suhteen vanhallaolijoiden kannalle.

Käsite *vanhallaolijat* esiintyy aineistossa keskeisenä tapana ilmaista modernisaation vastustamista toimintana tai henkilöitymänä. Sana oli entuudestaan minulle tuttu, mutta se esiintyy myös aineistossa. Itse käytän sanaa kuvaamaan stereotypiaa henkilöstä, jolla on negatiivinen asenne modernisaatiota kohtaan. Vanhallaolijoiden osaksi diskurssissa jää stereotyyppioista toiseus, ulkopuolisuus, ajallinen jälkijättöisyys. Stereotyyppiat voidaan

¹ Mikkola 2006, 201.

² Bruce 1996, 22.

³ Stark 2011, 39; Taylor 1989, 313.

⁴ Stark 2006, 34.

liittää identiteetin vahvistamiseen.¹ Stereotypia ja identiteetti jäljentävät yksilön maailmankuvaa ymmärrettävään, käsiteltävään muotoon, ja kuten identiteetti, myös stereotypia saattaa ilmaantua, muuttua ja kadota. Tässä yhteydessä haluan huomioda, että olen pyrkinyt hakemaan stereotypiat aineistosta lajitellen yhteiskunnalliset toimijat tekstin mukaan, en oman lähtökohtani mukaan.²

Vanhallaolijoiden käsite oli yleisesti tunnettu, mutta mikä on käsitteen vastakohta? Yksilön toimintaa yhteisössä hallitsevat yhteisesti omaksutut totuudet ja arvot joilla yksilö kiinnittyy yhteisöönsä. Tällaisessa tilanteessa yksilö kykenee toimimaan yhteisössä täysivaltaisena jäsenenä. Yhteisön kosketuspinta ympäröivään maailmaan on kuitenkin laajempi, mikä saattaa johtaa yhteisön arvojen muuttumiseen. Yksilö, joka ei omaksu näitä uusia totuuksia ja arvoja voi tällöin menettää – tai ainakin pelätä menettävänsä – mahdollisuuden toimia yhteisössään. Tällöin yksilö menettää yhteisössä toimiessaan täysvaltaisuuden, tai yksilöä uhkaa yhteisöstään poistaminen. Yksilö pyrkii toiminnallaan estämään tämän vetoamalla entisiin totuuksiin tai arvoihin. Tapa, jolla ”vanhallaolijat” luokittelivat maailmanjärjestyksen, esti heitä omaksumasta uusia asioita.³ Vanhallaolijuudessa on kyse siis yksilön ja yhteisön välisestä ristiriidasta. Tällainen ristiriita voi toteutua myös yhteisön taloudellisen tasapainon muuttuessa. Syntyvän hyvinvointiyhteiskunnan veloitteet synnyttävät ristiriitoja ja suojautumista, joka saattaa pukeutua uskonnolliseen muotoon. Tämä asettaa antimodernistisen maailmankuvan paikallisyhteisön ja muun yhteiskunnan rajamaalle, sinne missä tehdään ja vaikutetaan paikallisiin päätöksiin.⁴ Uudistusmielisten voidaan siis käsittää olevan myös yhteisöjen vallan uudelleenjakajia.

Menneisyyden, hyväksi koetun, käyttäminen argumenttina on myös luontevaa, sillä ihmisellä on aina pidempi kokemus historiastaan kuin tulevaisuudestaan. Yksilö takertuu useimmiten vain lähihistorian muutoksiin; hän havaitsee ne tietoisella tasolla, mutta pidemmän ajan muutokset vaikuttavat alitajunnassa.⁵ Tietoisella tasolla mielessä olevat

¹ Siivonen 1998, 128.

² Alasuutari 1993, 100.

³ Mikkola 2006, 198.

⁴ Suolinna 1977, 113.

⁵ Bordieu 1977, 79.

asiat ovat helpompia soveltaa käytäntöön. Vanhallaolija onkin alun perin pilkkanimi; merkki ajattelutavasta joka uhkaa sulkea kantajansa jonkin uuden ulkopuolelle.

1.4. Aiempi tutkimus

Alun perin kansatiede tutki ja tallensi vanhoja, kansanomaisia esineitä. Luokittelevaan tutkimustapaan syntyi murroksia 1960 lähtien ja varsinaisen esineen sijasta on huomio kiinnittynyt esineeseen liitettyihin merkityksiin ja arvoihin. Esineellisen kulttuurin tutkimus¹, uutuusien vastaanotto yhteisöissä² ja yhteisön muutkin kokemukset³ saivat jalansijaa. Rakennusperinteen tutkimuksella on kansatieteen väitöskirjoissa vankat perinteet, rakennusten osat⁴, sekä erityyppiset talot ja asumukset⁵.

Kirkkorakennusten tutkimus on keskittynyt sen sijaan esimerkiksi taidehistorian, arkkitehtuurin sekä arkeologian piirissä tapahtuvaan tutkimustyöhön.⁶ Lisäksi on keskitytty laajempiin innovaatioihin, kuten kotitalouden muuttumiseen⁷ tai aineettomiin muutoksiin, kuten kotisyntyisiin⁸.

Tutkielmani liittyy teoreettiselta ja metodologiselta pohjaltaan viimeisen kymmenen vuoden aikana tehtyihin yhteiskunnallisia modernisaatioprosesseja käsitteleviin tutkimuksiin. Folkloristi Laura Stark on tutkinut vanhaa sanomalehdistöaineistoa käyttäen kotivarkautta.⁹ Lisäksi Stark on ollut johtavana tutkijana Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa *Modernization and Popular Experience in Finland 1860-1960*.¹⁰ Samassa Suomen Akatemian hankkeessa tutkijana ollut Kati Mikkola on tutkinut modernisaation vastustusta yleensä ja nimenomaisesti elämäntapa-tutkimuskyselyn perusteella.¹¹ Sen lisäksi olen perehtynyt modernisaation teoreettisten

¹ Esim. Piela 2011.

² Esim. Garnert 2005.

³ Esim. Tuomi-Nikula 2011.

⁴ Esim. Korhonen 1991 ja 1999.

⁵ Esim. Laamanen 2001.

⁶ Esim. Hiekkänen 1994.

⁷ Knuuttila 2006.

⁸ Helsti 2000.

⁹ Stark 2011.

¹⁰ Helsti & Stark & Tuomaala 2006.

¹¹ Mikkola 2009.

käsitteiden tutkimukseen.¹ Maailmankuvan muuttumisen ja maallistumisen prosesseja käsitellään uskontotieteilijöiden sekä historioitsijoiden ja folkloristien teoksissa.²

Diskurssianalyysiin minua syvemmälle on johdattanut Norman Fairglough³, jonka metodeja ovat tutkimuksissaan käyttäneet monet sanomalehtiä tutkimuksessaan käyttäneet tutkijat. Sanomalehtiaineistoa tutkimuksessa ovat lisäksi Suomessa käyttäneet etnologian väitöskirjoissaan Päivi Aikasalo⁴ sekä Arja Turunen⁵. Sanomalehdistöä on tutkinut historialliselta kannalta professori Päiviö Tommilan työryhmä⁶.

1.5. Tutkielman aineisto

Suomessa ilmestyi 1800-luvulla lukuisa joukko sekä suomen- että ruotsinkielisiä sanomalehtiä. Suomessa ilmestyneet sanomalehdet on digitoitu vuodesta 1771 vuoteen 1910 ja ovat käytettävissä Kansalliskirjaston internet-sivuilla. Yhteiskunnallisen nykyaikaistumisen alkuajankohdaksi on tutkimuskirjallisuudessa ajoitettu 1860-luku.⁷ Ukkoseen liittyvän taikauskon kohdalla muutosprosessiin liittyvä keskustelu lehdistössä ajoittuu kuitenkin jo 1830-luvulle. Näin tutkielman aikarajaus 1830-1910 muodostuu aineiston pohjalta.

Uutiseen viitataan tässä tutkimuksessa lähteenä, jossa on mainittu sanomalehden nimi ja ilmestymistiedot. Sanomalehtikirjaston sivuilla on maininta, jonka mukaan vapaasti internetissä käytettävissä oleva aineisto on tekijänoikeudesta vapaa. Toisaalta painetun aineiston käsitetään olevan vapaata tutkimusaineistoa: ”Käyttäjä voi käyttää Digin aineistoja huomioiden tekijänoikeussäännökset ja noudattaen niitä.”⁸

Sanomalehtiarkiston käyttöön ei ole yleistä metodologista tapaa.⁹ Kansalliskirjaston verkkosivujen sanahaku tuottaa tiettyyn aihepiiriin kuuluvia artikkeleja. Alkuperäinen aineisto on sanomalehdestä skannattu kuva, jonka sisältämä teksti on koneellisesti

¹ Anttonen 2005; Zintchenko 2003.

² Bruce 1996; Kuusi, Alapuro, Klinge 1977.

³ Fairglough 1997.

⁴ Aikasalo 2000.

⁵ Turunen 2011.

⁶ Tommila & Salokangas 1998.

⁷ Stark 2009, 5.

⁸ ”Tietoja palvelusta”. Kansalliskirjaston www-sivu: <http://digi.kansalliskirjasto.fi/info> (18.6.2016).

⁹ Stark 2013, 238.

indeksoitu. Haku perustuu siis kuvahakuun, jossa annettua hakusanaa muistuttavat hakutulokset on järjestetty osuvuuden tai ilmestymisajankohdan mukaan. Tämä johtaa jonkinasteiseen epätarkkuuteen hakuprosessissa. Siksi käytännössä sanomalehtiarkiston aineiston käyttö ei vastaa esimerkiksi lehtien selausta. Toisaalta, kaikkien lehtien selaaminen tarkoittaisi yli kahden miljoonan sivun lukemista, joka ei sekään ole käytännöllistä. Siksi aineisto perustuu sanomalehtien koko aineiston sijaan sanomalehtikirjaston hakumenetelmien tuottamaan tulokseen.

Hakusanoina olen käyttänyt sanoja *ukkonen*, *ukkosenjohdatin*, *salamanjohdatin*, *salamanjohdin* ja *åskledare*. On siis mahdollista, että jokin uutinen, jossa hakusanana olisi jokin ilmiön tuntemattomampi kutsumanimi tai jonka teksti on ollut esimerkiksi koneellisesti lukukelvotonta, on jäänyt aineistosta pois. Toisaalta sanomalehtiartikkeleita kertyi hakutoiminnoilla 305 artikkelia, joten katson, että varsinaisesti mitään merkittävää ei tutkimustuloksista jää pois. Luvusta on poistettu useat toistumiset ja lainaukset. Olen ryhmitellyt aineiston tätä tutkimusta varten seuraavasti:

Ukkostuhoja kuvaavat artikkelit 75 kpl, kirkkopaloja ja ukkosenjohdatinta uutisoivat artikkelit 68 kpl, fiktiot 31 kpl, yksityisiä ja teollisia rakennuksia kuvaavat artikkelit 23 kpl, mainokset 22 kpl, ukkosenjohdattimen tekniikkaa ja säätiedettä koskevat artikkelit 21 kpl, vakuutuksia kuvaavat artikkelit 17 kpl, yleisesti ukkoselta suojautumista kuvaavat artikkelit 13 kpl, ukkosenjohdattimen historiaa kuvaavat artikkelit 10 kpl, ukkosenjohdattimen idean käyttö vertauskuvana 9 kpl, innovaatiaselostukset 9 kpl sekä ukkoseen liittyvää taikauskoa kuvaavat artikkelit 7 kpl. Määristä voi huomata, että ukkoseen liittyvissä artikkeleissa nimenomaan ukkosenjohdattimeen ja toisaalta kirkkopaloihin liittyvä aineisto on hyvin edustettuna.

Tarkistin tutkimustani tehdessäni, millaista aineistoa esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistot sisältävät. Vaikka täsmällistä keräystä ei ukkosenjohdattimista ole järjestetty, aihetta sivuavat monet muut aiheet. Varsinkin yhteiskunnan teknisen infrastruktuurin kehitys, kuten sähkövalaistukset tai puhelien yleistyminen, tuo lisätietoa aiheeseen. Ne olen kuitenkin rajausten myötä jättänyt pois tutkimuksestani. Samoin kuin en ole saanut sanomalehtileikkeistä kaikkia mahdollisia hakuosumia tutkimuksen piiriin, myöskään kyselytutkimus ei mielestäni avaa kaikkia mahdollisia ääniä kuultavaksi: Kun sanomalehtikirjoittelun voi katsoa olevan 1800-

luvulla dialogia vain modernisaation kannattajien kesken, myös kyselytutkimukseen vastanneet henkilöt ovat tehneet arvojensa mukaisen tietoisin päätöksen osallistua. Toisaalta erona on se, että sanomalehtikirjoitukset on päätetty julkaista, kun taas haastattelututkimukseen osallistuminen on suljetumpi, intiimi tapahtuma.

Käyttämäni aineiston lisäksi olen tarvittaessa kuitenkin kurkistanut joidenkin uutisten taakse hankkimalla lisätietoa asianmukaisista arkistolähteistä lähinnä valaistakseni sitä ympäröivää todellisuutta, josta sanomalehteen päätyneet tiedot on peräisin.

1.6. Tutkimuksen metodologia

Tutkielma etenee ryhmitellen sanomalehtien aineistoa ja etsien niiden äänistä erilaisia asenteita ukkosta ja nimenomaan ukkoselta suojautumista kohtaan. Tutkimusaineisto vastaa osaltaan kysymykseen, miten muutos ukkossuojautumisessa on tapahtunut. Tätä muutoksen tapahtumista pohdin myös tapaustutkimusten keinoin. Lisäksi pyrin ottamaan huomioon aineiston kronologian. Se, millaisena aikana aineiston osat ovat syntyneet, kertoo tuolloin ajankohtaisesta yhteiskunnallisesta diskurssista ja osaltaan myös ympäröivästä todellisuudesta, jossa modernistit ja vastustajat taistelevat. Aineistoon on jo valmiiksi sisäankkirjoitettuna tarkka kronologinen järjestys ja lisäksi viitteitä siitä, miten yhteiskunnassa tapahtumat seuraavat toistaan. Tämä tukee narratiivisen lähestymistavan, eli historiallisen tapahtumasarjan muodostamista tutkielman muotoon. Tutkimusaineiston tulkitseminen toisiaan seuraaviksi tapahtumiksi on kuitenkin herättänyt kritiikkiä.¹

Sanomalehdistön tekstit on tarkoitettu luettaviksi, niitä ei ole kirjoitettu teoksenomaisesti vaan ne ovat toinen puoli keskustelua. Kolikon toinen puoli on se tosiseikka, että tekstien taakse on syytä vilkaista. On syytä olettaa, että lukija tietää aiheesta enemmän kuin tekstissä kerrotaan ja tietyt asenteet ja sanalliset merkitykset viittaavat lukijan alitajuntaan.² Suoraan sanomattomuuden merkitys viestinnässä on tärkeä, mutta myös tekstien tulkinnassa. Se, miten näitä viestejä tulkitse, on kokonaan kiinni siitä, millaisen näkökulman olen omaksunut.³ Kyseessä on tällöin

¹ Grönholm 1998, 20.

² Aikasalo 2000, 37.

³ Alasuutari 1993, 98.

yhteiskuntatieteellinen diskurssintutkimus¹ ja tärkeää on, miten yhdistän lehtijutuissa esiintyviä merkityksiä osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Diskurssi voidaan nähdä yksinkertaisesti vuorovaikutussuhteena tai kauempaa katsottuna todellisuuden ilmentymänä.²

Aineiston läpikäymisen periaatteena käytän diskurssianalyysin menetelmiä ja vastaanottotutkimuksen sijasta tyydyn olettamukseen siitä, että tekstin merkitys toteutuu lukutilanteessa.³ Pyrin erittelemään tekstissä mainitut toimijat sekä taustalla piilevät tapahtumasarjat. Näin teksti ikään kuin näyttäytyy parhaimmillaan läpinäkyvänä ja laajentuvana.⁴ Lähiluku voi perustua tekstin yksityiskohtien analysointiin.⁵ Diskurssianalyysissa kielen representaatio yhdistyy yhteiskunnan ilmiöihin.⁶ Todellisuuden kuvaamisen sijasta kirjoittajat toisistaan riippumatta luovat oman näkökulmansa näköisen todellisuuden. Lähiluvussa lause koostuu representaatiosta; elementeistä, joissa ilmaistaan tekijä, tekemisen kohde ja tekemisen olosuhteet. Lisäksi teksteissä asioiden vuorottelu ja vaihtelu kertovat, mikä on kirjoittajan ensisijainen viesti lukijalle.⁷ Tekstit saattavat olla osa varsinaista keskustelua, jonka sisältämät merkitykset liitetään vastapoleiksi ja päädytään kuvaan moninapaisesta yhteiskunnasta.⁸

Pyrin tavoittamaan aineistosta ukkoselta suojautumiseen liittyvät prosessit ja teoretisoimaan ne käyttämällä aiemmissa tutkimuksissa annettuja johtolankoja. Aion kuitenkin antaa aineiston viedä mennessään. Tällaista tutkimustapaa käyttää mm. Kirsi Laurén Suo-tutkimuksessaan.⁹ Barney Glaserin, Anselm Straussin ja Juliet Gorbiniin kehittämä Grounded Theory – (teoriaa tuottava tutkimus) on tutkimusmenetelmä, joka lähinnä muistuttaa tapaan etsiä aineistoa. Sen sijaan, että aineistoa varten olisi ollut lähtökohtaisesti teoria, joka tulee todistaa, etenen hiukan päinvastaisesti ja tutkin teorioiden ja aineiston yhteensopivuutta.

¹ Turunen 2011, 72.

² Fairglough, 1997, 31.

³ Grönholm 1998, 17.

⁴ Mikkola 2009, 57.

⁵ Mikkola 2006, 174.

⁶ Fairglough 1997, 29

⁷ Fairglough 1997, 136–137.

⁸ Fairglough 1997, 38.

⁹ Laurén 2006.

Pyrin tutkimuksessani täyttämään Grounded Theoryn menetelmän neljä keskeistä vaatimusta:

1. *"Teorian tulee pohjautua ja mukautua aineistoon, aineistoa ei voi etukäteen poimia."* Tämä toteutuu tutkimuksessani siten, että aineistoa on toteutettu asiasanahaululla, ja aineisto perustuu koko otantaan.
2. *"Teorian tulee toimia."* Aineistosta syntyvä teoria mukaillee aiemmin selittämiäni teorioita, mutta luo myös oman, uuden mahdollisen selityksensä tutkittavalle ilmiölle.
3. *"Teorialla tulee olla yhteys käytäntöön."* Teoria muodostuu aineiston pohjalta mutta sen tulee olla palautettavissa aineistoon. Toisin sanoen teoria ei saa olla irti käytännön tasosta.
4. *"Teoriaa tulee voida kehittää edelleen uuden aineiston avulla."* Koska aineisto on silti aina otanta, voi teoriaa testata ja jatkaa teorian muodostusta tämän tutkimuksen osalta ottamalla mukaan esimerkiksi keruuaineistot, muistelmat ja haastattelut.¹

Grounded Theoryn tavoitteena on etsiä ja luoda koodeja, joiden mukaan teoriat muotoutuvat. Tässä tutkimuksessa olen aluksi lukenut tarkkaan aineiston ja poiminut sieltä esiin nousevia teemoja.

Olen jakanut tekstit sen mukaan, millaiseen lehden osaan ja millaiseen lehden juttukategoriaan teksti liittyy. Esimerkiksi lyhyet fiktiiviset kertomukset poikkeavat lukijain kirjeistä. Tällöin puhutaan lehtien sisällön genreistä, joilla on oma sisäinen järjestyksensä ja tapansa ilmaista asioita. Myös viestin tuottajissa voi olla eroja suhteessa artikkelin genreen.² Tällä on oma osansa tekstin uskottavuuden arvioimisessa. Esimerkiksi fiktio ei ole niin luotettava lähde, kuin selkeä onnettomuus uutisointi.

Seuraavassa vaiheessa olen lukenut aineiston uudelleen etsien käsitteitä, joiden mukaan aineisto kokoutuu jälleen ilmentämään niistä löytyvää teoriaa. Teoriaa voi testata vertaamalla sitä uudelleen aineistoon ja tutkia tukeeko teoria erilaisia modernisaation kulkureittien syitä. Tässä on tutkimusprosessin herkin kohta; on

¹ Anttila 2005, 377.

² Stark 2013, 240.

aavistettava teoria, mutta olla valitsematta vain siihen liittyvää aineistoa. Se, miten tekstin sisältämien merkitysten tulkinta onnistuu, määrittelee tutkimukseni tieteellisen arvon. Tutkimalla voidaan löytää varsinainen representaatio; todellisuutta arvottavia sanoja, kirjoittajan ja lukijan asemoiteja, tekstin jännitteitä ja suuntautumisia.

Modernin, tällä hetkellä eletävän maailman tulkitseminen ainoana mahdollisena lopputuloksena on saanut osakseen kritiikkiä. Nykyisyydessä tehty tutkimus ei voi koskaan tavoittaa kaikkea tarvittavaa tietoa, jolla lopputulos voitaisiin loppuun asti selittää.¹ Kehitysprosessin kuluessa mahdollisten lopputuloksien määrä on ääretön ja käsillä olevan tutkimuksenkin näkökentässä sen tulisi olla ennalta-arvaamaton.² Näin voidaan sanoa myös tämän tutkimuksen osalta, sillä tutkimuksessani en pyri täydellisen kuvan muodostamiseen ja yhtenäisen totuuden löytämiseen, vaan viitoittamaan tietä niihin prosesseihin, joilla nykyisyys on tapoineen luotu. Tällä asetan itseni tilanteeseen, jossa nykyhetki tulisi unohtaa tai ainakin selvittää auki se tosiseikka, että tulkinnat olisi tehtävä kokonaisuudessaan sen yhteiskunnallisen tilanteen mukaan, josta tutkimusaineisto kumpuaa. Toisin sanoen, uskon siihen, että paradigmata voidaan avata ja selittää useammilla eri tavoilla, mutta vain paradigman esiintymisaikakauden johtolankoja seuraten. Mietin myös, sisältääkö aineisto sellaisenaan mahdollisuuden tulkita kirjoittajan maailmankuvaa ja miten laaja maailmankuvan käsite voi olla.³

Vastaanottotutkimus rajautuu tutkimukseni ulkopuolelle. En ole liioin keskittynyt *moninkertaiseen kontekstuaalisuuteen* eli avaamaan kirjoittajien taustoja tai uskontotieteellisiä tulkintoja. Niihin pohjautuvia seikkoja jonkin verran aineistosta kuitenkin tulee ilmi. Käsitelen niitä sellaisinaan ja jätän niiden tulkinnan lukijalle.

1.7. Salama ja ukkonen luonnontieteellisinä ilmiöinä

Ukkospilvi on kuuropilven kehittyneempi muoto, jossa pilven hiukkaset sähköistyvät ja synnyttävät pilven eri kohtiin erimerkkiset sähkövaraukset. Kun hiukkasten sähkövaraus kasvaa tarpeeksi suureksi, pyrkii sähkövaraus purkautumaan salamana, siitä

¹ Knuuttila 1994, 20.

² Stark 2006, 14.

³ Lehtipuro 1997, 73.

huolimatta, että ilma on itsessään hyvä eriste.¹ Koska varaus pyrkii kulkemaan kuten virtaava vesi vältellen paikkoja, joissa sen voima häviää, etsiytyy purkaus johtavampiin kohteisiin maanpinnan yläpuolella. Joskus nämä ovat puita ja joskus ihmisten rakennelmia. Kulkiessaan tällaisen kohteen läpi sähkövaraus tuottaa suuren määrän lämpöä, joka saattaa aiheuttaa laajenemisenergiaa tai tulipalon.²

Ilmiöinä ukkonen ja salama ovat hallinneet ihmiskunnan mieltä vuosisatoja. Se, minkä me nimeämme salamaniskuna ja ukkosena ovat hyvin romanttisia tapoja ilmaista, mitä ilmakehässä tapahtuu. Ukko ja ukkonen olivat suomalaisessa kansankulttuurissa pääjumala. Ukkosta sanottiin myös Pitkäseksi, koska hän on jumalista suurin ja kookkain.³ Ukkosen koettiin kommunikoivan ihmisten kanssa. Koska ukonilma on selkeästi kuuluva ja näkyvä, sen luonteeseen tuntuu kuuluvan rangaistus, esim. omaisuuden menettämisen muodossa, sekä helpotus, esimerkiksi kuivuuden lopettamisen kautta.

Ukkosta vastaan on ollut olemassa monenlaisia keinoja jo ennen ilmiön nykytiedon mukaista tuntemista. Sana ”ukkonen” juontuu pakanuuden ajoilta, jolloin ilmiö käsitettiin Ukko Ylijumalan vihastumisena ja erityisten *ukonvaajojen*⁴ heittelemisenä ihmisten niskaan. Ukkosesta ennustettiin helposti tulevaa.⁵ Valoilmiöt, kuten *Elmon tuli* sekä *ukonvirva* olivat tuttuja.⁶

Ukkosen todellisen luonteen, sellaisena kuin me nykyään sen tunnemme, jäljille päästiin vasta valistusajan päätyttyä. Sähkö fysikaalisena ilmiönä tunnettiin esim. hankaussähkönä, jota opittiin varaamaan. Vanhemmat meistä muistavat kouluissa olleet välineet, lasiputken ja kissannahan, joilla opittiin kehittämään kipinöitä. Sähköllä varautunut ihminen sai pienen sähköiskun koskiessaan toiseen ihmiseen. Havaittiin

¹ ”Perustietoa ukkosesta”. Ilmatieteenlaitoksen www-sivusto: <http://ilmatieteenlaitos.fi/perustietoa-ukkosesta> (18.6.2016).

² ”Suojautuminen salamalta”. Ilmatieteenlaitoksen www-sivusto: <http://ilmatieteenlaitos.fi/suojautuminen-salamalta> (18.6.2016).

³ Porthan 1904, 34–35.

⁴ *Ukonvaaja*; pitkuliainen, joko salamaniskusta hiekkaan kumentunut lasite tai esi-historiallinen esine.

⁵ ”Ylätalon ukko pahalla päällä”. Kotimaisten kielten keskuksen www-sivu: [http://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/kieli-ikkuna_\(1996_2009\)/ylatalon_ukko_pahalla_paalla](http://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/kieli-ikkuna_(1996_2009)/ylatalon_ukko_pahalla_paalla)

⁶ Elmon tuli ja ukonvirvat ovat ukkosella ilman ionisoituessa syntyviä valoilmiöitä. ”Elmon tuli”. Ilmatieteen laitoksen www-sivu: <http://ilmatieteenlaitos.fi/ilmakeha-abc> (18.6.2016).

myös, että syntyvä sähkökipinä oli sitä pidempi, mitä enemmän varausta synnyttiin.

1800-luvun alkupuolella sähkölaitteet olivat hyvinkin tuntemattomia keksintöjä ja suojauminen keskittyi yksityisten ja julkisten rakennusten ja omaisuuden suojaamiseen. Rakennuskulttuurin tiheyden vuoksi salamanisku saattoi vaarantaa koko kylän yksityisen omaisuuden; päärakennuksen lisäksi myös läheiset karjasuojan sekä pihapiirin varastot. Ukkosen keskimääräisen iskutiheyden ollessa yksi neliökilometri vuodessa kohdistuu salamanisku pientaloon kerran viidessäsadassa vuodessa, joskin rakennuspaikka ja talon korkeus ovat tärkeitä muuttujia.¹ Nykyään suora salamanisku taloon on melko harvinaista. Salama pyrkii maahan ja kulkee parhaiten johtavia rakenteita pitkin. Tällaisia ovat mm. televisioantenni ja savupiippu, joiden kautta salama voi tulla rakennuksen sisälle ja osua edelleen ihmisiin.²

¹ Pesonen 1995, 9–11.

² ”Suojauminen salamalta”. Ilmatieteenlaitoksen www-sivusto:
<http://ilmatieteenlaitos.fi/suojauminen-salamalta> (18.6.2016).

2. Lehtiaineisto ja ukkonen

2.1. Ukkonen lehtiartikkelien aiheena

Tutkimuksen kohdeaikana sanomalehtien yleistyminen ei ollut niinkään riippuvainen levikistä tai laadusta vaan siitä, miten niitä pystyttiin hyödyntämään. Sanomalehtiä esimerkiksi luettiin eri tavalla kuin nykyään; niiden tutkiminen saattoi olla kollektiivista, yhden lukiessa ja toisten kuunnellessa. Yleisesti ottaen kansan lukutaito oli heikkoa, kirjoitustaidosta puhumattakaan. Lisäksi sanomalehdet ja sisälukutaito olivat itsessään osa modernisaatioprosessia: vanhoillisten mielestä ajanhukkaa, aikaa, jonka voisi käyttää hyödyllisemminkin.¹ Lisäksi sanomalehtien julkaisemiseen Suomessa liittyi voimakas ideologinen tarve, suomalaisuuden aatteen levittäminen näytteli suurta osaa ensimmäisten suomenkielisten lehtien perustamisessa. Ensimmäinen numero oli usein aatteen esittelynumero, jossa julistettiin sanomalehden julkaisun syy.²

Sanomalehden lukemiseen vaaditaan eittämättä paitsi lukutaitoa, myös luetun tai kuunnellun ymmärtämistä. Sanomalehden tiedon asettaminen totuudelliseksi tai arvostetuksi vaatii sen, että lukijan maailmankuva sallii tällaisen tapahtuvan. Lennart Zinchenkon mukaan paras mahdollisuus sanomansa saamiseen välitetyksi on niillä, joiden mielipide on kiinnostava ja jotka puhuttelevat vastaanottajaa.³

Sanomalehtiin kirjoittavien sosiaalinen status vaihteli 1800-luvun aikana jyrkästi. Ennen varsinaista journalistista osaamista lehtikirjoittamisen hoitivat usein oppineet.⁴

Millaiset ihmiset saivat äänensä kuuluviin lehdistössä? Everett M. Rogers tyypittää modernistien (innovaattoreiden) joukkoon kuuluvien erityispiirteitä siten, että nimenomaan luku- ja kirjoitustaito sekä käytännöllinen suhtautuminen elämän eri ilmiöihin ovat vaikuttaneet niihin valmiuksiin, joilla heidän äänensä kohosi kuuluviin aikansa lehdistössä.⁵ Vanhoista ajatuksista luopuminen synnytti siis ajattelun avoimuutta ja kykyä omaksua uusia ideoita. Kirjoitus- ja lukutaito toimi tästä lähtökohdasta käsin yksilön työvälineenä. Toisaalta vanhoillisuskonnollisten ääntä ei tutkimusajankohdan

¹ Stark 2011, 48; Stark 2013, 230.

² Stark 2011, 40.

³ Zinchenko 2003, 20.

⁴ Tommila 1998, 32.

⁵ Rogers 1983, 269.

sanomalehdistössä kuulu.¹

Tutkimuksen alkuaikajakohtana paikallislehdistöä ei vielä ollut.² Lehtien syntymiseen vaikuttivat ennemminkin siis poliittiset ja ideologiset syyt kuin liiketoiminta.³

Maamiehen ystävä oli Kuopiossa vuosina 1844–1855 ilmestynyt sanomalehti, jonka tarkoituksena oli toimia yleissivistävänä sanomalehtenä, ja jonka lukijakunta löytyisi lähinnä maaseudulta. Lehden ensimmäinen päätoimittaja oli J.V. Snellman, jonka kirjoitukset pyrkivät esimerkkien ja vertauskuvien kautta lisäämään kansan tietoutta yleisistä asioista.⁴ Valistus ukonilman luonteesta tuntui olevan *Maamiehen Ystävä*-lehden toistuva aihe 1840-luvulla. Tyypillisesti niissä kirjoittaja kertoo ilmiöstä asiantuntijan otteella ja lempeästi, välttäen tieteellisiä ilmauksia, jotka voisivat olla lukijalle epäselviä:

Ukkosesta.

Ukkonen eli toisella nimellä Pitkänen on kieltämättäki komeimpain, ehkä keralla hirvittäwienki luonnon vaikutusten sekaan luettawa. Leimaus, jyrinä, myrsky ja rankkasade kaimaawat sitä tawallisesti ja täyttävät mielemme hämmästyksellä sekä nöyryydellä suuren luonnon Herran edessä. Kera monituisten muiden luonnon vaikutusten oli ukkosenki syy ja laatu esiläisillemme outo, tuntematon, Luultiin erinäisen haltian eli jumalan pilwissa asuwan, jonka hirwiä ääni eli muu ryske ukkonen olisi ja niin luulewat vielä pimiämieliset kansat jumaliensa wihoissa sillä tawoin pilwissä tölmäelewän. Kuni monesta muusta ennen käsittämättömästä luonnon ihmeestä, on jo ukkosenki syystä, laadusta ja olennosta tarkempi tieto keksitty. Lieke eli se ilmassa sikiäwä liekitsemä on pääasia ukkosen ilmutumisessa.⁵

Kuki tieto on itsestäki hywä ja Jumalan ylistystä ihmisissä waikuttawa, mutta keksimä ukonilman laadusta tuli vielä senki kautta hyödyttäwäksi, että opittiin liekewoimaa pilwistä maahan johdattamaan, ettei tiellänsä enää saanutkan wahinkoja tehdä, huoneita ja muita rakennuksia särkeä ja ihmisiä kuoliaksi lyödä.⁶

Suomalaisuuden aatteen levittäminen osaltaan muutti suhtautumista

¹ Stark 2013, 237.

² Stark 2013, 248.

³ Stark 2013, 231.

⁴ Tommila 1998, 44.

⁵ *Maamiehen Ystävä* 16.10.1847.

⁶ *Maamiehen Ystävä* 31.8.1844.

lehtikirjoittamiseen ja lisäksi suomenkielisen sanomalehdistön lukijakunta oli agraarikulttuurisen maan kielijakauman vuoksi suurelta osin maaseudulta.¹ Paikallisten kirjeiden suosio lehdissä on saanut alkunsa *Suometar*-lehden pyynnöstä välittää maaseudun ääntä sivistyneemmälle osalle kaupunkilaisia.² Lukijain kirjeillä haluttiin paikallistaa lehtien uutistarjontaa, ja kirjeiden kirjoittajia joko rohkaistiin tai hillittiin, varsinkin sensuurin aikakautena. Ulkomaan uutisia koskeva sensuuri pakotti lehdistön käsittelemään kotimaan uutisia, ensin 1829–65 ja myöhemmin sortokausien aikana.³

Lukijain kirjeiden arvo on siinä, että ne vaikkakin valikoituina käsittelevät paikallisia asioita ja niiden tieto on useimmiten puettu laajemmin ymmärrettävään muotoon. Suurin osa lehdessä julkaistusta aineistosta käsitteli oman maan asioita, johtuen ulkomaan uutisia kohdanneesta sensuurista. Toisaalta, lehden levikki määräytyi sen mukaan, miten hyvin lehti osasi ”palvella kansaa”. Sivistyneistön määrä oli pieni ja kirjoittajakunta kannatti yhä houkutellessa lehden pariin maaseudulta. Lehden olemassaolo perustuu lukijakuntaan. Toisaalta lehdellä on oltava lukijoita ja kirjoittajia ja toisaalta niitä on oltava riittävästi. Käytännössä uutiset levisivät sanomalehtien välillä lainauksina ja mikä tärkeintä, lehteen palkattujen kirjoittajien sijaan tiedon tuottajina toimivat usein lukijat itse. Lukijoiden kirjeitä tuli usein enemmän kuin oli mahdollista julkaista, minkä vuoksi lehden toimittajalla oli mahdollisuus ohjata, millaista tietoa lehteen painetaan.⁴ Paitsi varsinaiset kielletyt asiat, kuten sensuurin kieltämät uutiset, sanomalehden toimitus saattoi jättää lisäksi hyväksymättä vanhoillaolijoiden tekstejä.⁵

Lehtiaineiston käyttäminen on perusteltua, sillä kyseessä on kuitenkin varsin tuntuva aineisto. Silti sanomalehtien valikoituminen aineistoksi kaventaa tutkimuskysymystä tai oikeammin, antaa tutkimuskysymykseen valikoituneen vastauksen. Sanomalehdet eivät aina kerro täsmällistä totuutta tapahtumista, vaan antavat ennemminkin kuvan siitä, mitä

¹ Stark 2013, 231.

² Tommila 1998, 44.

³ Tommila 1998, 38;75.

⁴ Stark 2011, 52.

⁵ Stark 2013, 245.

ja miten ihmiset kunakin ajankohtana ajattelivat.¹ Sanomalehdistö edusti maltillisesti maallistumiselle ja modernisaatiolle myönteistä voimaa.² Näin ollen vastarinnan ääni ei kuulunut lehtien kirjeiden ja uutisten muodossa kuin välillisesti. Sanomalehdistö sellaisenaan on ristiriitaisessa asemassa lukijakuntansa suhteen. Norman Fairclough kiinnittää huomion myös siihen, mitä mediassa ei saa sanoa tai ei sanota. Vaikka vanhoillaolijat harvoin kirjoittivat artikkeleita, heistä kirjoitettiin lehtien sivuilla.

Kirjoittaminen ja julkaiseminen edellyttävät arvovalintoja. Tämä koskettaa tekstien lingvististä analyysia, jossa otetaan huomioon nimenomaan se, miltä pohjalta valintoja tehdään. On tärkeää keskittyä siihen, mitä tekstistä puuttuu.³ Kirjoituksissa olevat hiljaiset viittaukset voivat olla paljastavia sen suhteen, millainen lukija osaa tulkita ne. Suomalaisen sanomalehdistön historiaa leimaava Venäjän vallan aikana tapahtunut valtiollinen sensuuri ja painostus luovat otolliset ja selkeät kehykset tulkinnalle.⁴ Kattavamman kokonaiskuvan saamiseksi tutkimuksessa voisikin, jos se olisi laajempi, etsiä mahdollisuuksia saada myös uudistusten vastustajien ääni kuuluviin. Nyt sanomalehdet avaavat tutkimukseen vain muutamien tapauksen, jota olen tutkinut syvemmin.

Yksittäisistä ilmiöistä ukonilma tuotti erittäin suuria tuhoja ja ongelmia. Artikkeleissa raportoidaan eri paikkakunnilla tapahtuneista onnettomuuksista, joista suurin osa kuvattiin kovin seikkaperäisesti. Uutisia lukiessa tuntuu ehkä jopa siltä, että kyse olisi uudesta ilmiöstä, jonka aiheuttamat tuhot tulevat aina täysin yllättäen ja jolta suojautumisen on saattanut olla hyvinkin tuntematonta. Ukkonen oli yllättävä ja väijäämätön tapahtuma, joka joko kosketti tai meni ohitse.

***Ukkosen tuhotöitä.** Wiime sunnuntaina iski ukkonen tal. Kusti Rahikaisen tuulimyllyyn Ristiinan pitäjän Huttulansaaren kylässä polttaen myllyn poroksi. Taannoin iski ukkonen Mikkelin kaupungin Hauskan esikaupungissa Tuornin torpan sikolääwään ja tappoi siellä olewan sian. Omituisinta on tässä tapahtumassa se, että ukonnuoli tunkeutui läwään maan ja seinän välisestä pienestä raosta yllämainitulla seurauksella. Kerrotaan erään waimon samassa esikaupungissa saaneen kantapähänsä ukkosen iskun, samoin sanotaan eräiden*

¹ Stark 2011, 81.

² Stark 2013, 237.

³ Fairclough 1997, 137–138.

⁴ Tommila & Salokangas 1998, 38–42.

rakastelijain joutuneen ukkosen iskujen alaiseksi käwelymatkallaan. Mikkelin pitäjän Hirolan kylässä oleman torppari Mikko Pylkkäisen kolme lehmää saivat myös ukkosen iskusta surmansa. Noin 100 puhelinjohtoa joutui epäkuuntoon Mikkelissä. —KS¹

Tuhoista uutisoidessa ei todettu, miten onnettomuudet olisi voinut välttää – jos ne olisivat olleet vältettävissä. Pelkkien ukkostuhojen uutisoinneista ei voi tai kannata tehdä ajallista analyysia. Ilmiön luonne vaikuttaa siten, että joitakin vuosia voidaan pitää erityisen kovina ukkosvuosina, jolloin pelkän ukonilman uutisointi on ollut runsasta. Ukkoseen suhtautumisen tutkimukseen tarvitaan lisämuuttujia. Tällaisiksi artikkeleissa nousevat ukkosen liittäminen menneeseen aikaan ja taikauskoon sekä ukkoselta suojautuminen.

Muutamia vuosia sitte oli paikkakunnalla myöskin kuuma ja kuiwa kesä, wasta syksypuolella alkoi sateet tawallisesti ukkosen ilman yhteydessä. Tällöin kuoli ukkosen lyönnin kautta myöskin paljon eläimiä. Eräs talollinen huomattessaan ukkosen ilman tulewan haki 2 parasta hewostaan laitumelta talliin jättäen yhden huonomman laitumelle ukkosen ilmalle alttiiksi. Wähän ajan kuluttua saapuikin ukkosen ilma sillä seurauksella että tappoi äsken mainitun isännän 2 hewosta jotta oli tuotu talliin ukkosen ilmalta suojaan sekä eloon jätti huonomman hewosen jonka isäntä oli jättänyt ukkosen ilmalle. Tästä tapauksesta on paikkakunnan wanhoillinen wäestö tehnyt sen johtopäätöksen että mitkään warokeinot ei ruton ehkäisemistä auta, se on wahinko jonka jumala yksin woi poistaa.²

Vaikka taikausko puuttui itse ukkosesta kirjoitettaessa, ukkostuhoihin se liittyi sitäkin selvemmin. Ukkostuhojen ja jumaluuden liittäviä kysymyksiä pohdittiin lehtiaineistossa harvoin. Yleensäkin lehtiartikkeleissa asia selitetään auki siten, että ukkosen ja jumalien yhteys kiistetään. Aineistossa ukkosilman tai salaman syntyyn viitataan usein vanhemman polven tai vanhallaolijoiden käsityksellä, joka artikkelissa halutaan oikaista:

Kuni monesta muusta ennen käsittämättömästä luonnon ihmeestä, on jo ukkosenki syystä, laadusta ja olennosta tarkempi tieto keksitty.³

Suorasukaisin kirjoituksista pohti asiaa rangaistuksen näkökulmasta:

Jos mies lähtee tuulella merelle ja hukkuu, katsotaan se typeryydeksi, mutta jos

¹ Savo 11.6.1910.

² Wiipurin Sanomat. Supistus 24.7.1907.

³ Maamiehen Ystävä 16.10.1847.

*mies menee puun alle suojaan ukkosta, katsotaan se rangaistukseksi.*¹

Näin selitetään, miten ukkosen surmaamaksi tuleminen on ennemminkin Jumalan suora rangaistus, kun taas osaamattomuus aiheuttaa onnettomuuden. Tekstissä ajatus myöhemmin tyrmätään ja todetaan sen liittyminen viikinkiajan Thor-jumalaan. Voisiko olla niin, että ukkosen suhteen kirkon selitykset muodostuivat ristiriitaisiksi? Mikkolan mukaan kristinuskossa itsessään on pitkään ollut sekularisaatiota tukevana piirteenä nimenomaan pakanallisten selitysmallien korvaaminen jumalallisilla.²

Tämän lisäksi aineistosta nousee myös toinen taikauskoa koskeva teema, joka koskee salaman sytyttämiä tulipaloja. Vielä vuonna 1906 uutisoitiin salamaniskun sytyttämän tulen olevan lajia, jonka voi sammuttaa vain maidolla:

Yleisesti lienee tunnettua kansan keskuudessa wallitsewa taikausko, ettei ukon wasaman synnyttämää tulipaloa woida wedellä sammuttaa. Niin sitä wiime sunnuntaina Sorwalissakin luultiin, kosta yritettiin kananmunilla ja rieskamaidolla salaman sytyttämän tulta sammuttaa. Olisihan sitä ollut vielä kolmaskin taika jota olisi woitu koettaa, mutta kenties kylässä ei ollut joko halukkaita tai sopiwia tytöntylleröisiä tätä taikaa toimeenpanemaan. Wesi se tässäkin tulipalossa kuitenkin teki tehtävänsä ja sammutti taiwaastakin kirkoneen tulen. Uskonpuutteeksi on kai luettawa se seikka, etteiwät kananmunat eikä rieskamaitokaan ukontulta sammuttaneet.
- Jäkkäniska.³

Branden å Ikalis kyrka.

*Såsom ett exempel på den Ikalis rådande öfwenron måste anmärkas, att wid den nyligen timade kyrkobränden allmogen, förlitande sig på en gängse sägen, att åskeld ej släckes med watten, täflade om att till brandstället hemta mjölk i jaar, samt att några qwinnor till och med mjölkade sig sjelfwa för att derigenom anskaffa ett enligt deras tro ännu werksammare släckningsmedel.*⁴

Samalla kuitenkin muistutetaan salamaniskun synnyttämän tulen olevan tavallista tulta, jonka sammuttamiseen käy mikä tahansa neste: Maidon tuhlaaminen on merkityksetöntä.

Uutisoinnissa kytketään taikauskoinen suhtautuminen ukkospalojen sammuttamiseen

¹ Österbotten 19.8.1876. Suomennos tutkijan.

² Mikkola 2009, 229.

³ Wiipurin Sanomat. Supistus 18.7.1906.

⁴ Hufvudstadsbladet 15.8.1882.

paitsi hyödyttömältä vaikuttavaan, myös naisten suorittamaan toimintaan. Naisten tuottaman maidon katsottiin sammuttavan salaman aiheuttaman tulipalon.¹

Taikauskaisen toiminnan uutisointi Ikaalisissa liittyy aikaan, jolloin sama ukkosmyrsky oli syyttänyt kaksi kirkkoa Lumijoella muutamaa kuukautta aikaisemmin. Asia on kuitenkin myös selitetty jo aiemmin:

...myöskin se, että ukkosen lyömästä syttynyt tuli wedellä ei sammuu. Juuriperä tähän taikaan on ensiksi itte ilman ja kaikkein syttywäin ainetten erinomaisen kuiwa laatu tämmöisen ilman tullessa, ja toiseksi sen syyttäminen monesta kohdasta yhtaikaa, ja vielä kolmanneksi on sillä niin ankara kuumuus, että silmänräpäyksessä sulaa miekan terä tupessa ja kultarahat lakkarissa, niinkuin Mintähden ja Sentähden nimisessä kirjaisessa on selitetty. Tämä tuli, niinkuin kaikki muukin, sammuu wedellä; mutta sitä tarvitaan runsaasti.²

Ukkonen esineellistyi salaman iskun aiheuttamissa jäljissä. Ulla Piela on tutkinut esineiden saamaa maagista voimaa ja merkitystä. Hänen mukaansa muutoin mykkä esine saa merkityksen siihen liitettyjen kulttuuristen merkkien perusteella. Salamaniskun voiman voi siis katsoa esineellistyneen löydettyihin esineisiin. Esineet olivat kotoisin *vastamaailmasta*, jonka vuoksi niillä oli taianomaisia voimia tässä maailmassa.

Ukontaltoa on yksinkertaisesti kääntynyt ”taivaasta pudonneeksi sääjumalan aseeksi”.³

Sen sijaan ukkosen iskun nähdään jättäneen paitsi iskujälkiä myös ukkosen voiman sisältävän esineen. Yleensä esine on ollut kivikautinen kirves tai ukkosen iskun aiheuttama lasite maaperässä. Esineellä on katsottu kansanperinteessä olevan monikäyttöisiä voimia. Sawossa sanotaan ukonilman aikana tuommoisen kiiven hyppelähtimän pöytälaatikossakin...⁴

Eikö teidän waarilla ole ollut kiweä jolla hän teki taikoja: paransi tauteja, piti niitä kylwöwakassa kylwettäessä, sammutti kulowalkeata tahi tulipaloo, sai ukonilmalla estetyksi maidon happanemasta j, m. s.⁵

Hauhon kihlakunnan muinaisuudesta.

Kyllä ”nuoriso kaswawa” sentään jo rupee epäilemään tätä niinkuin muutakin Vanhempain Viisautta ja arwelee nauraen että Vanhat nauloilla ”waan pitävät paawia”. Tämä komento suoritetaan sillä tapaa, että Valkean päästyä kaska

¹ Oulun Wiikko-sanomat 10.1.1852.

² Maamiehen Ystävä 12.09.1846.

³ Piela 2011, 110-112.

⁴ Karjala 1.10.1910.

⁵ Karjala 23.7.1910.

metsään kiiruusti piirretään eli käydään kolme kertaa hywin nopeasti palawan paikan ympäri, naula kädessä tahi laahaten naulasta pitkin maata. Tätä toimittaessaan piirtäjä tawallisesti lukee isä-meidän tahi muita rukouksia, jonka tähden moni wäittää, että naula auttaa Jumalan awun kautta. Lukuja tähän tarpeeseen olen myös kuullut. Tästä näin kierretystä piiristä ei pitäisi walkean menemän.¹

Viimeisimmässä tekstissä kuvataan myös ukkosen naulan sukupuolittumista. Naaraspuolinen naula koettiin tärkeäksi, kun taas koiraspuolinen kelvottomaksi. Ukkoseen liitetty sukupuolittuminen välittyy siis itse ilmiön viittaamisella urokseen (Ukko) ja tulen sammuttamiseen naaraspuolisen ihmisen tuottamalla nesteellä. Tällaisia ovat nuoren tytön virtsa ja maito sekä kananmunat. Emmi Lahti on tutkinut noituuden sukupuolittumista agraarissa yhteiskunnassa todeten, että nimenomaan eläinten lypsämiseen liittyvien toimien on katsottu liittyvän naisten maagisiin menoihin.² Myös Ann-Catrin Östman on liittänyt naiseuden ja maidon toisiinsa.³ Toisaalta Ulla Piela liittää kotoa löytyvät nesteet *voiteiden* ainesosiksi. Ainesosien maallisen merkityksen muuttamiseksi tietäjä selittää loitsussaan kullekin nesteelle tilanteenomaisen merkityksen.⁴

Ukkosesta katsotaan olevan myös hyötyä, ja tavallaan näin onkin. Ukonilman katsottiin vaikuttavan koleran esiintymiseen suotuisasti.

Kolerasta ei nyt taas enää puhuta paljon mitään. Ainakaan ei se täällä Suomessa vielä ole sanottawaa alaa walloittanut. Ehkä jää tälläkin kertaa tykkänään pois. Luultawasti ja toiwottawasti owat nuot alituiset ukkosen waarut sitä torjuneet, koska sanotaan sillä taudilla ei olewan woimaa ukkosta vastaan.⁵

Kolera oli yksi taudeista, joiden epidemiat levisivät Suomeen 1800-luvulla.⁶ Ukkosen ja koleran yhteydestä kertoo myös toinen lehtiartikkeli, joka samalla tarjoaa selityksen maidon voimalle ukkospalojen sammuttamisessa:

¹ Uusi Suometar 8.4.1878.

² Lahti 2016, 111.

³ Östman 2000, 6.

⁴ Piela 2011, 120.

⁵ Hämäläinen 25.7.1894

⁶ Vuorinen 2002, 124–126.

On nimittäin luultu hawaitun, että niinä aikoina, jolloin kolera liikkuu jossain maassa siellä ei ole ollut ukkosen ilmoja, ja että juuri sen aineen puute ilmassa, joka ukkosen synnyttää, on syynä koleraan ja muihin tauteihin. Niinkuin maidossa ukkosen ilmalla eri aineet hajoawat toisistansa sillä tavoin ettei emännät niistä kirnutessaan saa woita, samoin hajoawat päinwastoin nesteitten eri aineet ihmisen ruumiissa koleraan aikana tai kun ei ukkosen aineita ilmassa ole.¹

Ukkosen kerrotaan ennen aineiston aikarajoitusta ilmestyneessä artikkelissa myös parantaneen koleraan.² Kolera on kuitenkin bakteerin aiheuttama suolistosairaus, joka johtaa voimakkaaseen kuivumiseen.³

2.2. Ukkoselta suojautuminen ja ukkosenjohdattimet

Ukkoselta suojautumisen ja samoin ukkosenjohdattimen periaate on yksinkertainen ja varsin luonnonmukainen. Salama iskee aina paikkaan, josta sen on helpointa päästä maahan. Salamaniskun luonteeseen kuuluu sen hakeutuminen maanpintaa korkeampiin kohtiin, kuten puihin, korkeisiin rakennelmiin tai rakennuksiin, jotka sijaitsevat muuten alavalla maalla tai kukkuloilla. Ukkosenjohdatin on muuta maanpintaa korkeampi, sähkövirtaa johtava rakenne, joka on kiinnitetty suojeltavaan kohteeseen tai sen lähelle. Yleensä kyseessä on rakennuksen yläpuolelle ulottuva johdin, joka kulkee rakennuksen vieritse. Sähkövaraus ohjautuu rakennetta pitkin turvallisesti maahan eikä yleensä vaurioita suojeltavaa kohdetta.⁴

Sähköilmiöiden tutkiminen oli leimallista valistusajalle. Tässä yhteydessä amerikkalainen tiedemies Franklin toimi yhtenä ukkosenjohdattimen kehittelijänä. Hänen ajatuksenaan oli todistaa ilmakehän sähköisyys ja nimenomaan salama sähköilmiöksi. Koska Franklin vertasi salamaa kipinään, hänellä oli ajatuksena johtaa ilmakehän kipinä vähittäin maahan ilman sen aiheuttamaa vahinkoa.⁵ Ukkosenjohdatin ei toteuta Franklinin visiota hitaasti tapahtuvasta sähkövarauksen purkautumisesta, mutta

¹ Hämäläinen 4.8.1883.

² Oulun viikko-sanomia 20.9.1834.

³ ”Kolera väestön vitsauksena meillä ja muualla”. Reijo Helmisen verkkoartikkeli: <http://www.reijoheikkinen.fi/kolera-vaeston-vitsauksena-meilla-ja-muualla-1800-luvulla/> (26.9.2016).

⁴ ”Tietoa ukkossuojauksesta”. Tukesin www-sivusto: www.tukes.fi/tiedostot/sahko_ja_hissit/faq/ukkossuojaus.pdf (26.9.2016).

⁵ Lindell 2009, 62.

kokeilun sivutuotteena syntyi ajatus salamapurkauksen johdattamisesta turvallisesti maahan.

Ulkomailla ukkosenjohdattimet yleistyivät nopeasti 1700-luvun lopulla, ja 1800-luvulla ukkosenjohdattimien kärjen muoto sai poliittisen merkityksen Iso-Britannian ja sen amerikkalaisten siirtomaiden omaksuessa erilaisen ukkosenjohdattajan kärjen.¹

Ukkosenjohdattimen toiminnasta kerrottiin aluksi aineistossa seikkaperäisillä selostuksilla, joilla pyrittiin varmistamaan lukijoiden ymmärrys ukkosenjohdattimen toiminnasta.²

Mainitaan amerikkalaisen Franklinin viime vuosisadan puolivälillä keksineen puheenalaisen johdon, jota sitten on paranneltu aikain kuluessa. Metsäisillä seuduilla ei sanota ukkosen olewan niin vaarallisen kuin tasangoilla, sillä korkeat puut owat mainioita ukkosenjohtoja, vaikka useinkin itse pirstaantuwat wirassaan, kun salama osuu olemaan ylen kowa. Tasangoilla sitä wastoin korkeat rakennukset ukkosen iskuille owat tawattoman arkoja, ne kun wetäwät puoleensa salamaa, niinkuin korkeat esineet ainakin. Tämänpä tähden ukkosenjohdot asetetaan rakennuksen korkeimpaan kohtaan ja wielä siinäkin kohoamaan muutaman jalan ylempiä itse rakennusta jotta se heti salamaiskun tawatessa on ensimmäinen sitä vastaanottamaan ja johtamaan onnellisesti maan sisään johtorwea myöten, niin ett'ei mitään wahinkoa tapahdu.³

Aineiston artikkeleiden ajallinen järjestys osoittaa, että myöhemmin ukkosenjohdattimen asennus ja huolto ammattimaistuiivat ja keskittyivät ensin asian osaaville kyläsepille ja myöhemmin ammattimaisille asennusmiehille. Kirkkopaloihin ja kirkon varustamiseen suojauksella sekä yleisestikin ukkostuhojen selostukseen kiinnitettiin huomiota lehdistössä samoin 1880-luvun puolivälistä alkaen. Satunnaisten ukkostuhojen raportoiminen ei ollut järkevää aikana, jolloin lehden toimittaminen lukijalle tapahtui pidemmän ajan kuluttua itse tapahtumasta.⁴ Ukkosenjohdattimen mainonta alkoi 1880-luvulla⁵ ja innovaatiotekstit⁶ jäivät pois lehtiselostuksista jo 1860-luvulla Maaseudun Ystävän kaltaisten pitkiin artikkeleihin perustuvien sanomalehtien muuttumisen myötä.

¹ ”Muljadi Paul: Lightning rod.” Artikkelin Academia.Edun verkkosivuilla. http://www.academia.edu/1745953/Lightning_rod (26.9.2016).

² Turun viikko-sanomat 12.8.1820; Kaiku 18.8.1886.

³ Wiipurin Sanomat 26.9.1895.

⁴ Fairglough 1997, 53.

⁵ Esim. Uusi Suometar 21.03.1882.

⁶ Esim. Maamiehen Ystävä 31.08.1844.

Sen sijaan keskityttiin ukkosenjohdattimien teknologiaan¹ ja asentamisen uutisointiin². Silti ukkoselta suojautuminen on tärkeä teema koko tutkimuksen kattaman ajan.

Kokometallisten rakennelmien puuttuessa rakennuksista juuri puun toimiminen salamanjohtimena kiinnitti huomiota 1800-luvun lehdistössä, jopa niin, että eri puiden kykyä johtaa sähköä pyrittiin mittaamaan. Näin haluttiin sekä luonnollistaa ukkosenjohdattimen toimintaa, että myös vaikuttaa puuttomien piha-alueiden suojaamiseen luonnollisella tavalla.

Salama ja eri puulajit.

Jo muinaisajan kansat olivat huomanneet, että salama miehuimmin iskee alas muutamii puulajeihin, kuten esim. tammeen, jota siitä syystä pidettiin ukkosenjumalan Zeun lemmikkipuuna, ja sitä wastoin wälttää toisia puulajeja, esim. laakeria, jonka sen wuoksi huultiin oleman suojaksi ukonilmalla.³

Terweydenhoitolehdessä kirjoittaa toht. R. Idman seuraawaa:

... Mutta myös lehtiensä muodon perustuksella owat useat puut, ennen kaikkea juuri pyökki, suojatut salamaa vastaan. Pyökin lehdet owat suippoja ja oksaisia sekä waikuttawat sen kautta kuten joukko ukkosenjohdattimia, joitten yhteiswaikutus helpommin estää ukkosen syntymästä kuin ne puulajit, joiden lehdet owat pyöreitä ja ehytlaitaisia.⁴

Erityinen seikka ukkosenjohdattimien asennuksessa on se, että kyseessä on käytännössä ensimmäinen sähkökytkentä rakennuksissa. Yleistä tietotaitoa ei ollut ja väärin kytketty ukkosenjohdatin oli omiaan aiheuttamaan vaaratilanteen, joka joissakin tapauksissa saattoi vaikuttaa jopa siltä, että ukkosenjohdattimen idea itsessään oli vaarallinen.⁵ Siksi uutisoitaessa esimerkiksi salamaniskuista mainittiin usein myös ukkosenjohdattimen olemassaolo ja kunto:

Ukkonen laskea rämäytti Korpilahden uuden tapulin ukkosenjohdatinta myöten maahan, tekemättä kuitenkaan mitään wahinkoa, kun johdatin oli hywässä kunnossa...⁶

¹ Esim. Kaiku 18.08.1886.

² Hämäläinen 19.09.1888.

³ Hämäläinen 11.11.1893.

⁴ Hämeen Sanomat 23.6.1902.

⁵ Kaiku 18.08.1886.

⁶ Keski-Suomi 10.8.1887.

Sähkökytkentöjen yleistyessä yleistyivät myös vahingot. Esimerkiksi puhelinlankojen asennustyö saattoi olla vaarallista, koska varsin kaukana oleva ukonilma saattoi iskeä johtoon muualla, jolloin asentajaa saattoi kohdata yllättävä sähköisku.¹

2.3. Ukkosenjohdatin kielikuvana ja fiktiossa

Ukkosenjohdatin esittelyn jälkeen idea alkoi lehtikirjoittelussa toistua fiktioissa sekä kielikuvana. Tällainen tapa edellyttää lukijan ymmärtävän ukkosenjohdatin toimintaa. Ukkosenjohdatin nähtiin tapana liennyttää leimahtelevia yhteiskunnallisia, luokkien välisiä asenteita. Objektina saattoi olla ”ukkosenjohdatintyttö”, jonka kohtalona oli elää ja tuhoutua porvariston ja työväenluokan ristitulessa.² Myös talviurheilun hurmaa verrattiin ukkosenjohdattimeen.³

Saatuani sisällisen ihmiseni jonkinlaiseen tasapainoon, koetin keksiä ukkosenjohdatinta ja luulin sellaisen löytäneenikin johtamalla puheen kouluoloille...⁴

Vitseissä ja fiktioissa ukkosenjohdatin esiintyi ensin rakennuksen osana, sitten vertauskuvana ja lisäksi myös vitsien tai kaskujen kohteena. Tuolloin ukkosenjohdatin oli tullut lukijoille jo niin tutuksi, että sen tekniikasta ja kehityksestä julkaistiin tietoa, jonka merkityksen ymmärtäminen jäi lukijan vastuulle. Lyhyet kaskut ja vitsit kuuluivat sanomalehtien helppoiten ja nopeiten luettavaan antiin. Lyhyissäkin tarinoissa asenteet ja ilmiöt niiden takana tulivat tutuiksi:

Te ette usko, kuinka kowin tätivainaani pelkäsi ukkosta ja salamaniskua. Kun me awasimme hänen testamenttinsa, oli siinä ensimmäinen määräys, että meidän, perillisten, piti laittaa hänen haudalleen ukkosenjohdatin.⁵

Franklin on keksinyt ainoastaan yhden salamanjohdattajan, rakkaus keksii joka hetki uuden salaman.⁶

Lyhyissä kaskuissa yhteys Jumalan ja ukkosen välillä tulee herkästi esiin. Ajatus

¹ Uudenkaupungin Sanomat 13.7.1894.

² Perä-Pohjolainen 6.8.1903.

³ Päivälehti 24.2.1901.

⁴ Kansan Lehti 29.8.1905.

⁵ Vaasa 5.11.1905.

⁶ Karjalan Sanomat 20.7.1909.

Jumalan tahdon ilmentymisestä ukkosen iskiessä ylpeyden edessä oli moraalinen opetus välinpitämättömyyttä vastaan:

A: Fabritör H. Tycks då ha ett stort förtroende till wär Herre. Han har ingen åskledare på sin fabrik.

B : Det är bara därför, att hans granne har en mycket högre storken på sin.¹

Toisaalta kaskuissa myös kerrotaan ukkosenjohdattimeen liittyvää tietoa. Lyhyt dialogi ei avaudu lukijalle, jollei tällä ole aavistusta ukkosentorjunnasta. Korkeampaan voimaan tukeutuminen tulee esiin verrokkina sille, että talon vieressä oleva korkea rakennus kerää helpommin salamaniskut puoleensa. Molemmat argumentaatiot kertovat saman asian eri puolista ja vitsi kritisoikin tekopyhyyttä; on itse asiassa helppoa pitäytyä traditionaalisessa ja hyväksytyissä normeissa, kun olosuhteet tai teot sallivat sen. Varsinainen ukkoseen ja jumalan voimaan viittaaminen esiintyy aineiston vitseissä vuoden 1887 jälkeen. Vitseissä ilmiselvästi sanailaan seurakuntien haluttomuudella kirkontornien varustamiseen ukkosenjohdattimilla:

Guds straff. En amerikansk prestman hade uppmanat sina församlingsbor att skaffa sig en åskledare. En swärmisk församliugsbo anmärkte dä, frågande: hwarmed stall Gud kunna straffa menniskorna, sedan wi lagt oss till åskledare? Med dumhet," swarade presten.²

En tviflare.

Bondhustrun: — Har du hört att pastorn har sagt att blixten slog ned hos Persas bara för att di lefde ett så ogudaktigt lif.

Bonden: — Så-å. Hvarför sätter di då opp åskledare på kyrka.³

Monessa lehdessä esiintyy Mark Twainin kertomus Rouva MacWilliamsista ja ukkosesta, jossa aviomies Mortimer huvittuneena kertoo vaimonsa edesottamuksista ukonilmalla. Käsiteltävinä ovat lähestulkoon kaikki ennakkoluulot sekä tavat, joita ukonilmalla ihmisten oletetaan tekevän. Tarina tuntuu Maamiehen Ystävä-lehden Mattinimisen innovaattorin sukulaistarinalta; toisaalta viisas ihminen tarinassa ei ole kokeileva vaan faktat hallitseva, pelkäämätön ihminen. Tarina perustuu Mark Twainin

¹ Wasa Tidning 7.5.1898.

² Österbottniska Posten 20.12.1888.

³ Hufvudstadsbladet 1.9.1903.

kolmiosaiseen kertomussatjaan. Alkuperäinen kertomus on vuodelta 1880.¹

Monissa jatkokertomuksissa viitattiin ihmisten käyttäytymiseen ukkosen suhteen. Tällöinhän ”kuvitettiin” fiktiivinen ihminen, jonka ajatuksia saatettiin käyttää monenlaisten ajatusten herättäjinä:

*Etköhän kuule ukkosta? sanoi hän ja tarttui kowasti pojan käsiwarteen.
Pilkkaatko Jumalan myrskyä? Missä olet sinä tapojasi oppinut? Ukkosen
käydessä tekee jumalinen ihminen ristimerkkiä. Oletko sinä pakana?*²

*Onkohan juutalaisella ukkosenjohdatinta kattonsa päällä?*³

Nimimerkki Sala kirjoitti novellin oudosta insinööristä, joka kuoli kerätessään ukkosen sähköä pitkillä johdoillaan. Ukkosenjohdattimella kokeileva insinööri on kertomuksessa mm. laskenut valmiiksi keksinnöllään tuotettavan sähkönn hinna. Kertomuksen opetus jää lieväksi, vaikka se itsessään on varsin uskottava. Ukkosella ei saisi leikkiä, uuden keksiminen voi olla myös vaarallista ja liian suuren innovaation ahnehtimisella on kuitenkin olemassa jonkinlaiset rajat. Ja silti:

*Olen useasti jälestäpäin ajatellut sitä, että olikohan se „insinööri”
tosiaankin „höperö”, wai sammuiko hänen kanssaan maailmalta wielä
pitkiksi ajoiksi suuri nero.*⁴

2.4. Ukkosenjohdatin yksityisissä ja julkisissa kohteissa.

Yksityisen omaisuuden suojaamiseen ukkosenjohdatinta ei lehdistössä jatkuvasti suoranaisesti suositeltu tai vaadittu. Idea esiteltiin, mutta aineiston valossa tulkitseen, että ukkosenjohdattimen asentaminen oli kallis sijoitus, sen asentaminen oli vaikeaa paikallisen ammattitaidon puutteen vuoksi tai sen asentamisen katsottiin olevan yksityisen omaisuuden kunnioittamisen vuoksi ”omantunnon asia”.⁵ Tähän voi myös olla syynä se, että läheinen puusto suojaa matalaa rakennusta suhteellisen hyvin ja mahdollisen tulipalon syyt saattoivat olla enimmässä määrin muista kuin salaman

¹ Kaleva 15.6.1905.

² Turun Lehti 4.3.1886.

³ Kotkan Sanomat 21.8.1894.

⁴ Mikkelin Sanomat 20.10.1908.

⁵ Uusi Suometar 11.08.1889.

aiheuttamista syistä johtuvia. Kuitenkin ajatus yksityisen omaisuuden suojaamisesta oli olemassa, aineistossa siihen kehoitettiin harvoin.

Ukkosenjohdattimia yksityisiinkin rakennuksiin kaiwataan maaseudulla, eikä wain kirkkoihin. Etenkin korkeammat rakennukset, tuulimyllyt y.m. owat alinomaisen waaran alaisia, ja monta tulen waaraa warmaankin wältettäisiin, jos ukkosenjohdattimet tulisiwat yleisimmiksi yksityisissäkin rakennuksissa. Tämän kesäiset tulipalot kyllä osottawat, miten salama woi tuhota yksityisiäkin rakennuksia, jotka ukkosenjohdattimella saataisiin suojelluiksi. U.S.¹

Yksityisen omaisuuden suojaukseen liittyvät varsinaiset uutisoinnit koskevat usein teollisuusrakennuksia. Näissä tapauksissa aineisto on selkeästi vähemmän, jos ollenkaan, arvottavaa, yleensä ukkosenjohtimille myönteistä:

Paraisilla oli salama klo 1 aikaan iskenyt Kalkkiwuoriosakeyhtiön tehtaan sawupiippuun saamatta kuitentaan wahinkoa aikaan, piipussa kun on ukkosenjohdatin.²

Toisaalta yksittäisen rakennuksen palo ei enää uusjaon myötä uhannut naapureiden omaisuutta. Tiivis kylärakenne oli muuttunut väljemmäksi jo aiemmin eikä yksityisen omaisuuden varjelemista koettu yhteiseksi asiaksi vaan asia jäi pikemminkin omaisuuden haltijan kontolle.

Eilen klo 12 p:llä hälytettiin palokunnat kauppaneuvos Fr. Von Rettigin huwilaan Ruissalossa. Huwilan katolla oli kaksi miestä asettamassa ukkosenjohdatinta ja käyttiwät juottolamppua. Tuuli kaatoi lampun, joka meni rikki ja palawa öljy alkoi juosta pitkin kattoa.³

Kaupunkiympäristö saatettiin sen sijaan kokea laajemmalti yhteisenä asiana. Ukkosenjohdatin oli asia, jonka puuttuminen saattoi vaarantaa myös muiden omaisuuden. Kaupunkiympäristössä sekä yksityisissä kohteissa ei puututtu siihen, kenen kyseinen laitos olisi täytynyt hankkia.

Paawo: Kylläpä on kansallispankki ja kaupungin lukuhuone waarassa ukkosen ilman sattuessa.

Pekka: Kuinka niin?

Paawo: Ka etkös huomaa, kun —

Pekka: Jaa, niin noiden halkopinoin tähden.

¹ Tampereen Uutiset 16.8.1895.

² Uusi Aura 5.12.1909.

³ Sanomia Turusta 28.8.1901.

Paaroo: Niin kun noin waan keskelle katua on asetettu ja sitten niin korkealle pinottu, kuin huoneen katto. Liekö vielä ukkosen johdatintakaan siihen ehditty laittaa, noilla on jo vuosikausia hommattu.¹

1880-luvulle tultaessa suuri osa ukkosenjohdatinta koskevista uutisista koski sen asentamista juuri maaseudun kirkkoihin.

Ukkosenjohdattimesta puheen ollen huomautettakoon samalla, että moni ja luultawasti useimmat maalaiskirkoistamme vielä owat tätäkin tarpeellista laitosta wailta. Luulisi kumminkin, että edes ne kirkot, joita pidetään palowakuuttamatta, warustettaisiin tällä yksinkertaisella wälikappaleella ukontulen sytyttämisen estämiseksi.²

Yksityisten rakennusten suojaamisesta maaseudulla ei löytynyt yhtään artikkelia.

¹ Kaiku 14.12.1896.

² Uusi Suometar 17.08.1888.

3. Uskonnolliset vivahteet modernisaation vastustuksessa

3.1. Maallistumisen merkkejä lehtikirjoittelussa

Pakanuutemme aikana pidimme ukkoista korkeimpana jumalana ja siitä on kautta aikojen vielä meissä säilynyt erityinen pyhä kammo ukkoista kohtaan. Ukkoisen tekemiä wahingoita pidettiin jumalan toimeenpanemina rangaistuksina ja sen vuoksi tietysti pidettiin aiwan sopimattomana, että ihmisen yritti rakentaa esteitä Hänen rangaistuksilleen. Vähitellen owat kuitenkin oikeammat mielipiteet ukkoisen laadusta päässeet waltaan.¹

Suomalaisen yhteiskunnan maallistumisen on esitetty saaneen alkunsa yhteiskunnan uudesta vallanjaosta 1860-luvulta lähtien.² Rahvaan maailmankuvan muuttumisen myötä kirkon muuttunut asema merkitsi myös kirkon omaisuuden eriytymistä omaksi kokonaisuudekseen. Seurakunnan tärkeimpänä kiinteänä omaisuutena kirkkorakennus nautti ymmärrettävästi keskeistä huomiota toimiessaan kommunikaation välineenä Jumalan ja yhteisön välillä. Kirkon vaikutusvallan vähentyessä rakennuksen suojeleminen, vakuuttaminen, korjaaminen ja pystyttäminen eivät olleetkaan itsestäänselvyksiä. Kirkkorakennuksen ylläpidon realiteetit muuttuivat seurakunnan eriytyessä kunnallishallinnosta, mutta kirkon symbolinen merkitys, varsinkin vanhallaolijoiden silmissä, ei muuttunut. Ukkosenjohdattimen yleistymisen syrjäytti maailmankuvaan perustuvan uskomuksen, mikä näkyi kielteisyytenä keksintöä kohtaan; ukkosen tekemän tuhon katsottiin olevan aiemmin vielä osa Jumalan ja yhteisön kommunikaatiota:

Tk. 10 p. Oli kulunut umpeen 76 vuotta siitä, kun Elias Lönnrot runonkeruumatkallaan Pielisjärvellä sunnuntaina 10 p. elok. 1828 saarnasi silloisessa vanhassakirkossa. Jumalanpalvelusta pidettiin sinä päivänä tässä kirkossa viimeinen kerta, sillä 4 päivää myöhemmin, saman kuun 14 p., poltti salama ankarasta rankkasateesta huolimatta kirkon poroksi, Tapaus synnytti kansassa luulon että se oli Jumalan rangastus siitä että runon kerääjä edellisenä sunnuntaina oli kirkossa saarnannut. - K:tar³

Vaikka kyseinen muisto on kirjoitettu vasta 1904, se kuvastaa hyvin, miten ukkosen tekemään tuhoon suhtauduttiin ennen modernisaatiokehityksen alkua, salamanisku oli

¹ Uudenkaupungin Sanomat 22.5.1891.

² Mikkola 2009, 229.

³ Mikkeli 15.8.1904.

suorassa yhteydessä siihen, mitä seurakunnassa oli tapahtunut. Yksilön maailmankuva kuvattiin tekstissä selkeänä. Tapahtunutta seuraa joko palkinto tai rangaistus. Ja jo itsessään ”väärän” ihmisen saarnaaminen kirkossa ansaitsee koko yhteisöä koskevan kollektiivisen rangaistuksen. Modernisaation ja sekularisaation yhteen kietoutuminen saa aikaan paradigman, joka esittäytyy tässä tutkimuksessa ukkosenjohdattimen, esineen ja innovaation, hyväksymisenä.

Kirjeitä – Kajaanin kirje 26.8. 1897

Niin kowia ukonilmoja kun tänä kesänä ei ole miesmuistiin ollut. Harwa on se wiikko ollut, ettei olisi jossakin paikoin taas paukutellut ja salamoinut. Ompa sitä tullut yhtä ja toista wahinkoakin. Yhtenään on niistä ollut sanomalehtien palstoilla uutisia. Eipä se jättänyt meidän rauhallista kaupunkiammekaän rauhaan, waan iski kuin iskikin salamansa kaupunkimme kirkon tapuliin, josta, niinkuin jo tässä lehdessä on mainittu, wahingon suuruus nousi noin 600 markkaan. Onni kuitenkin tällä kertaa oli myötäinen, ettei sen pahemmin käynyt. Olen kuullut usioiden puhuwan, mistä syytä tuo salama löi tapuliin; pantiinhan wiime kesänä uusi ukkosenjohdatin sinne! En ainakaan woi tuota selwittää. Olen kuitenkin kuullut erään asianyymmärtävän puhuwan, että olisi syytä asianomaisten pitävän uusi tarkastus sanotusta johdosta onko se kelvollinen wai ei. Samalla olisi syytä wahwentaa tätä lankaa, asettamalla paksumpaa entisen tilalle ja se johdettawa jokeen, eikä niin kuin tähän saakka lähellä kirkkoa olewaan kaiwoon. Tällaiset wiat olisiwat korjattawa ennen kuin se on myöhäistä.
– Pekka¹

Muutos näkyy suhtautumisena ukkosenjohdattimeen esineenä. Se ei enää uhkaa Jumalan ja yksilön välistä kommunikaatiota ja pikemminkin turvaa yhteisön elämää seurakunnassa. On tapahtunut jotain, mitä voisi kuvata myös modernisaation paradoksina. Modernisaatioprosessi koostuu sekä modernista että traditionaalisesta osasta, jossa prosessi kritisoi itse itseään ja lopulta sammuu ja tuhoaa itsensä.² Toisin sanoen ukkosenjohdattimesta on saatu tarpeeksi kokemuksia, hyviä ja huonoja, ja voidaan sanoa vastustuksen sammuneen.

Suojautumisen kytkeytyminen modernisaation muihin ilmiöihin voidaan todeta verrokkitarinoissa, joissa ukkosenjohdatinta verrataan toisiin, modernisoituvaa yhteiskuntaa koskeviin innovaatioihin. Näissä luonnonilmiö, kuten tauti saa rinnalleen

¹ Kaiku 30.8.1897.

² Anttonen 2005, 44.

innovaation, jolla haitat voidaan ehkäistä:

Mutta, että ihmiset menisiwät warowaisuudessaan niinkin pitkälle, jotta rupeawat estämään muutamia ihmiskunnan witsauksia, ennenkuin ne wielä owat ihmiseen sattunutkaan — tätä katsottiin toki hywin arweluttawaksi. Ukkosenjohdatin samaten kuin rokottaminenkin saiwat alussa monen päätänsä pudistelemaan. Nyt niitä enään tuskin kukaan katsoo synniksi, waan jokainen pitää rokottamista wiisaana toimena ja mitä ukkosenjohdattajaan tulee, niin asetetaan niitä jo yksin kirkontorniinkin.¹

Teksteissä verrattiin ukkosenjohdatinta lähinnä eläinruton ehkäisyyn rokotteilla. Näin pyritään lukijoille selventämään, miten vanhallaolijat uudistuksista ajattelivat.

Huomionarvoista on, että uutisoinnissa ei kuitenkaan pyritä kiistämään tapaa, jolla uudistuksia pyritään vähätteleämään, vaan ainoastaan toteamaan asiointila. Eräänlainen ymmärrys modernisaation vastustajien motiiveja kohtaan on olemassa ja samalla asemoidaan vastustajat menneen maailman arvojen edustajiksi. Lisäksi tuodaan julki myös uskonnon merkitys tulkinnassa. Ukkosvahinkojen torjuntaan liittyvissä artikkeleissa halutaan usein kumota uskomus, jonka mukaan ukkosenjohdattimen asentaminen olisi loukkaus Jumalaa kohtaan.²

Modernisaation prosesseihin kuuluu, että uutuuksien yleistymisen ei tapahdu suoraviivaisesti ja yksinkertaisesti.³ Keksintöjen esitleminen, omaksuminen ja käyttöönotto ilmenevät useina erilaisina mielipiteinä, vastustuksen ilmentyminä sekä myös puolesta puhumisena. Lehdistö sinänsä esiintyi keskustelussa puolesta puhumisen kanavana, vaikka soraääniä pääsikin läpi.

Ukkosenjohdatin esiteltiin keksintönä aluksi varsin neutraalisti. Maamiehen Ystävä lehtien seikkaperäisten teknisten esittelyiden jälkeen ukkosenjohdattimesta julkaistiin tarinoita, joissa leimallisesti peilattiin usein keksimistä edeltänyttä aikaa ja tukeuduttiin erilaisiin historiallisiin, lähinnä eksoottisiin lähteisiin. Artikkeleissa haluttiin todistaa, että ukkosenjohdatin ei olekaan uusi keksintö, vaan jo muinaisemmissa kulttuureissa osattiin torjua salamaniskuja.⁴ Ukkosenjohdattimia on käytetty Sri Lankan buddhalaisten

¹ Helsingin Wiikko-Sanomia 17.11.1882.

² Esim. Helsingin Wiikko-Sanomia 17.11.1882.

³ Stark 2006, 30.

⁴ Tyrvään Sanomat 16.6.1909.

monumenttien yhteydessä sekä Venäjällä, Nevyanskin kirkon torniin rakennetuissa metallijohtimissa. Kyseinen torni on rakennettu 25 vuotta ennen ukkosenjohdattimen virallista keksimistä.¹

Lukijoilla saattoi olla halua laajentaa maailmankuvaansa ja toisaalta etäisempien esimerkkiuutisten avulla haluttiin verrata suomalaista kulttuuria kaukaisempiin. On aivan eri asia kertoa esimerkki lukijoiden omasta tai lähiseurakunnan elämästä kuin etäännyttää lukija tarkastelemaan ja vertailemaan vieraampaa kulttuuria. Kerrotaessa maantieteellisesti tarpeeksi kaukaisista kulttuureista voitiin ehkä vähentää vastustusta, joka koski oman yhteisön muuttumista:

Ensimmäinen ukkosenjohdatin

Kunnia ukkosenjohdattimen keksimisestä on, kuten tunnettua tavallisesti langennut suurelle amerikkalaiselle Benjamin Franklinille, joka tasan 130 vuotta takaperin walmisti ensimmäisen ukkosenjohdattimen Philadelphiassa. Kuitenkin wiittaawat monet ilmotukset wanhoissa asiakirjoissa siihen, että ihmisillä jo harmaassa muinaisuudessa olisi ollut selwillä, että metallit woivat johtaa ukonnuolen ja että tätä tietoa myöskin olisi täytetty. Ne lippusalot, jotka oli nostettu Edfun, Dendoran ja Medinet-Abun temppelien porteille, ja jotka oliwat 30, 40 m:n korkuisia, oliwat silatut kärjillä, warustetuilla kuparilevyillä ja tarkotetut sieppaamaan ukonnuolen ja johtamaan sen pois pyhistä esineistä. Ettei tämä ole mikään paljas teoria, waan tosiasia, käy ilmi eräästä tunnetun itämaidentutkijan Brugsch Paschan löytämästä kirjotuksesta.²

Kirjoituksissa korostettiin arkeologisten ja folklorististen seikkojen tulkintaa ja saattaa olla, että uutinen on irroitettu laajemmasta asiayhteydestään. Eräässä kirjoituksessa lainataan italialaista kriminologia Cesare Lombrosoa. Lehtijutussa todetaan, miten uudelta tuntuva keksintö on oikeastaan vanha.

Prof. Lombroso kirjoittaa. *On merkillistä tutkia monta aikamme uusista keksinnöistä ja huomata kuinka ne oikeastaan omat wanhoja. Wanha muinaisuus jo tunki ukkosenjohtimen taikka ainakin aawisti sen. Kelttiläisillä sotamiehillä oli tapana ukonilman aikana paneutua maahan makaamaan ja pistää miekkansa maahan, kärki ylöspäin. Usein tapahtui silloin, että salama sattui miekankärkeen ja johtui siitä maahan miestä wahingoittamatta. 10:llä wuosisadalla käytettiin maahan pistettyjä terästankoja salamoita kokoamaan.³*

¹ ”Muljadi Paul: Lightning rod.” Artikkelit Academia.Edun verkkosivuilla.
http://www.academia.edu/1745953/Lightning_rod (26.9.2016).

² Aamulehti 22.7.1910.

³ Wuoksi 31.7.1895.

Lehtijutuissa viitataan usein ulkomaisiin lähteisiin. Varsinainen, kotimainen kokemus pitkälti puuttuu esimerkeistä, joita lehtiartikkelit tarjoavat, mikä voi olla osasyynä värikkäiden kertomusten käyttämiselle. Toisaalta onkin tietysti itsestään selvää, että luonnonilmiöiden mekaniikka tunnetaan ennen niiden syyn selvittämistä. Tiede toimii ilmiöiden kautta ja niitä selittävänä. Artikkelit, joissa viitataan historiallisiin tapahtumiin tai arkeologisiin tai kirjallisiin löytöihin palvelevat ukkosenjohdattimen osalta keksinnön oikeutuksen ideaa. Onhan laajemmalti kyseessä ”uusi” ja ”vanha” maailma sekä yleisön mielikuva siitä, mikä on oikeutettua edistystä. Kun ukkosenjohdattimen selitetään vanhana keksintönä, jonka nykypolvet ovat jo unohtaneet, se asemoi keksinnön uuteen asemaan suhteessa sen vastustajiin. Tämä merkitsee myös ihmisten tietoisuutta siitä, että uutuuksia vastustettiin. Modernisaatio oli siis tietoinen prosessi, debatti, jota käytiin jatkuvasti.

Vaikka artikkeleiden lähteinä käytettiin eksoottiselta tuntuvien muinaisten kaupunkien ja kulttuurien tutkimuksia, oli tärkeää ymmärtää ukkosenjohdattimen olevan myös kristinuskon kulttuurin hyväksymä. Lisäksi tiedolla pyrittiin mitätöimään pakanalliset käsitykset ukkosesta ja ukonilmalta suojautumisesta.

... muutamiin ihmeisiin suuressa temppelissä ja suojellen itseänsä sen vaarallisilta vaikutuksilta eräänlaisilla ukkosenjohdattimilla sekä erikoisilla puvuilla ym. Raamatun mukaan oli Jerusalemin temppelin katolle asetettu...¹

...Että Juutalainenkin papisto tunsu asian, osottaa eräs paikka Talmudissa. ”Joka asettaa raudan rakennuksien väliin, rikkoo käskyä vastaan, joka kieltää matkimasta pakanallisia tapoja; suojaksi salamalta ja ukkoselta on se kuitenkin luwallista” ...²

Raamatun mukaan oli Jerusalemin temppelin katolle asetettu piikkejä, jotka oliwat yhdistetyt toisiinsa ketjuilla ja niiden kautta myöskin kahteen korkeaan pronssipilariin, jotka päättyiwät suureen wesialtaaseen ...³

Jos lehtiartikkeleissa kerrottiinkin ukkosenjohdattimen olevan suojeleva ja jo esi-

¹ Rauman Lehti 14.9.1909.

² Tyrvään Sanomat 16.6.1909.

³ Rauman lehti 14.9.1909.

kristinuskoisessakin maailmassa hyväksyty keksintö, kerrottiin sen ylenkatsomisen tuottavan myös negatiivisia tuloksia. Tässäkin suhteessa käytettiin hyväksi lukijoiden kulttuurista poikkeavia tarinanpaikkoja, mutta varsinainen yksityiskohtaisuus kirjoituksista jäi usein puuttumaan.

... Linnan häviämiseen väitetään syyksi sikäläisen turkkilaisen Paschan tieteellisiä uudistuspuuhia. Tämä oli näet sen, kuullut mainittawan Ukkosenjohdattimesta, ja koska salamat ja ukkonen usein tärisyttivät tätä linnaa, niin päätti hän varustaa sen ukkonenjohdattimella. Mutta hän oli kuitenkin liian itara hankkiakseen siihen mitään johtolankaa, vaan tyytyi ainoastaan itse ”ukkosensyöttiin”, jonka hän asetti kruutimakasiinin katolle. Ylpeänä aatteestaan odotti Pascha tyytyväisenä ukkosilmaa, ja kun se viimein tuli, niin meni hän eräälle läheiselle korkealle kukkulalle, nähdäkseen sen vaikutusta. Ja tätäpä ei tarwinnut kauwan odottaakkaan. ”Ukkosensyötti” wetikin heti puoleensa salaman iskun — ja samalla remahti linnoitus ilmaan. Siitä alkaen on Pascha ollut hirmuisen julma kaikelle, mitä vaan keksinnöksi sanotaan, ja kieltänyt alamaisiaan käyttämästä mitään eurooppalaisia taikakoneita. - Sixtus¹

3.2. Ukkosenjohdattimen puolestapuhumisen syistä

Kuten ukkosesta ilmiönä, myös ukkonenjohdattimesta kertoi Maamiehen Ystävä-lehti lempein, esimerkillisin sanankääntein:

...tapaukset oliwat kowin säikäyttäneet talonpoikaista kansaa ja lisänneet heidän luottamustansa Matin wiisauteen; sillä he muistiwat nyt tarkoin eitä Matti oli aina sanonut ukkoisen ilman aikana kirkon kelloilla soittamista waaralliseksi kuin myös piilopaikkaansa puun alta etsimistä. Nyt pääsi hän taas uudelleen tilaisuuteen tämmöisten wahinkojen tapahtumisesta kertoa ja muistuttaa kuinka tarpeellinen ulkoisen tulen johdattaja on, jota hän myös pyysi heidän kirkkonsa torniin laittamaan; ja wanha kirkkoherra, joka oli nuoruudensa aikana kuullut paljo puhuttawan Franklinin ensimäisestä tämmöisestä koetteella, kuunteli ilolla kuin tätä asiata alettiin oikein totuudessa tuumia. Sen toimellisen Matin esittely, kirkkoherran myödytys, yhteinen hywä ja wähäinen rahasumma saattoi wihdoinkin mainitun aikeen täydellisyyteensä- Naapuri Matti läksi, warustettuna tarkoilla selitys-kirjoilla, kaupungin sepän luo ja antoi hänen tehdä semmoisen; se oli raudasta ja johdattaja (konduktör) rautalangasta.²

Tekstissä mainitaan vanhan kirkkoherran mieltyneen Matin ideoihin. Tällä saatetaan

¹ Lappeenrannan Uutiset 21.10.1890.

² Maamiehen Ystävä 14.1.1854.

haluta muistuttaa ihmisiä siitä, miten kunnioitettuja vanhemmat kirkonmiehet olivat. Tekstissä luetellaan myös, millä asioilla saavutetaan yhteisön hyväksyntä hankkeelle; vähäinen rahasumma oli mainittu tärkeänä henkisempien arvojen ohella. Ajasta oli tulossa rahaa.¹

Koska kirkkolain mukaan jokaisen tuli olla seurakunnan jäsen, oli kirkolle annettu vuoden 1686 kirkkolaissa laajoja yhteiskunnallisia tehtäviä.² 1850-luvulla heräsi huoli kirkon rasittamisesta maallisilla asioilla. Kirkon itsenäisyys haluttiin turvata erottamalla valtiolliset tehtävät kirkon toimivallasta. Maaseudulla kirkonkokous tai pitäjänkokous oli siihen asti käsitellyt paitsi kirkolliset asiat myös maalliset, yhteiset asiat kuten yhteisen omaisuuden ylläpidon. Vuonna 1865 säädetty asetus kunnallishallinnosta maalla sekä vuonna 1869 säädetty uusi kirkkolaki erottivat tehtävät toisistaan ja omalta osaltaan vähensivät seurakunnan kirkkoherran suoraa vaikutusmahdollisuutta ympäristöönsä, ainakin kirkon instituution kautta. Lain mukaan kirkon omaisuudesta, kuten kirkkorakennuksista huolehtiminen jäi entistä enemmän seurakunnan vastuulle.³

Aineiston mukaan valveutuneemmat seurakunnat varustivatkin kirkkonsa ukkosenjohdattimilla, mutta puutteellisen osaamisen vuoksi saivat aikaan ehkä enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Ukkosenjohdattimen rakentamisessa usein ajateltiin ”kipinän sammuttamista vedellä” vaikka tosiasiasa näin luotiin otollinen paikka, johon salama iskiessään etsiytyy eristeenä toimivan vesipaljun sijaan rakennukseen:

Puutteellisia ukkosenjohdattimia owat ne, jotka eiwät pääty maan wesirajaan, waan kuten Pyhäjärwen äsken palaneessa kirkossakin, kuiwalla kankaalla olewaan paljukimpiseen wesiammeeseen. Kun samallaisia johdattimia sanotaan olewan muissakin kirkoissa paikkakunnalla, saattaisi olla syytä ruweta tarkastamaan, missä kunnossa kirkkojen ukkosenjohdattimet owat.⁴

Vakuutusmaksuista muistutettiin yleisesti sanomalehdissä, joissa usein lisäksi todettiin palovakuutusmaksujen olevan halvempia, jos kirkkorakennukseen on lisätty ukkosenjohdatin. Aikana, jolloin maallistuminen oli aikaansaanut kirkollisen ja

¹ Lisää: Stark 2006, 35.

² Hellemaa & Jussila & Parvio, Martti (toim.), 1986.

³ ”Kirkkolaki 1869”. Markus Långin www-sivusto:

http://www.mlang.name/arkisto/kirkkolaki_1869.html#osa4 (26.9.2016).

⁴ Uusi Suometar 21.7.1895.

kunnallisen hallinnon eriytymisen, oli kirkkorakennusten omaisuudensuojaakin selkiytettävä. Kirkkojen palovakuuttamiseen liittyvät maksuehdot ja alennukset ohjasivat ukkosenjohdattimien rakentamista heti vuoden 1894 aikana ja sen jälkeen.

*Asetus, jota ei vielä ole yleisemmin noudatettu, on se, joka määrää että maamme kirkkojen pitää olla wakuutetut ja warustetut ukkosenjohdattimilla ennen kesäkuun 1 päivää tänä vuonna.*¹

Pian asetuksen antamisen jälkeen seurakuntien kokouksissa päätettiin ukkosenjohdattimien asennuksesta ja lisäksi lämmityslaitteiden ajanmukaistamisesta. Suomen maalaisten paloapuyhtiön vuoden 1894 yhtiökokouksen mukaan ”kirkosta, jossa ei ole ukkosenjohdatinta, otetaan 25 prosentin lisämaksu, ja että kirkkojen ja kellotapulien tulisijat ja lämmönjohtolaitokset owat johtokunnan hyväksyttävät.”²

Ukkostuhoihin liittyvistä uutisista kirkkojen vakuuttamiseen liittyvät kirjoitukset esiintyivät laajoina julistuksina 1880-luvun puolivälistä alkaen.³ Samalla uutisointi suurista kirkonpaloista saattoi myötävaikuttaa siihen, että ukkosenjohdattimien rakentamisen kimmokkeena toimi hyvinkin seurakuntien varojen säästäminen, ennemminkin kuin annettujen asetusten noudattaminen.⁴ Ensinnäkin uuden kirkon rakentaminen oli valtava ponnistus seurakunnalle:

*Puheessa ollessani niin saatan sanoa, että kirkko taas on täällä ihan kauniisti ja somasti rakettu, jonka rakentamisessa Vihtiläinen onkin kowin rasiitettu, sillä kaksi kertaa se jo on ukkosen walkian kautta palanut.*⁵

Toiseksi haluttiin säästää myös vakuutusmaksuista. Tästä on osoituksena vakuutusyhtiöiden välille syntynyt kilpailuasetelma, jossa nimenomaan kirkkojen vakuuttamiseksi vuonna 1903 perustettu Suomen evankelis-luterilaisten kirkkojen paloapuyhtiö hinnoitteli vakuutukset siten, että kirkkojen suojaamista ei tarvittu alennuksen saamiseksi.⁶ Vuotta aiemmin seurakuntien uusi vakuutusyhtiö oli laskettanut salaman aiheuttamien kirkkopalojen todennäköisyyden ja totesi että ukkosenjohdatin on

¹ Pohjalainen 9.6.1894.

² Aamulehti 18.9.1894.

³ Uusi Suometar 16.09.1881.

⁴ Kuopion Sanomat 22.06.1882.

⁵ Päivätär 29.7.1865

⁶ Päivälehti 30.6.1903.

epävarma ja jopa turha vahingontorjuntakeino liittyen seurakuntien kykyyn pitää huolta ukkosenjohdattajistaan:

...Edelleen, kuten tähänkin asti, tulee ukkosenilma aiheuttamaan enemmän kuin toisen puolen kaikista kirkonpaloista. Sillä ilmasähkösuhteet pysynevät entisellään, eikä uusi yhtiö lainkaan laskuihinsa ota sitä turvaa mitä salamanjohdattajat ehkä woivat antaa. Sillä salamanjohdattaja, tehäksensä tehtävänsä, pitää olla sekä taitavasti laitettu että tarkasti hoidettu, koska se muussa tapauksessa on enemmän haitaksi kuin hyödyksi.¹

Maaseudun paloapuyhtiö, johon suurin osa kirkoista oli vakuutettu, vastasi omien laskelmiensa perusteella, että uusi vakuutusyhtiö ottaa valtavan riskin vakuuttaessaan seurakunnan omaisuutta ilman, että se pyrkii edellyttämään palontorjuntakeinojen käyttöönottoa:

*Uuteen yhtiöön nähden mainitaan, ettei siinä tehdä minkäänlaista erotusta onko kirkko varustettu tulisijalla ja ukkosen johdattimella vai eikö, josta seuraa, että tulisijalla varustetusta kirkosta, jossa ei ole ukkosen johdatinta, maksetaan yhtä suuri vakuutusmaksu kuin ukkosenjohdattimella varustetusta tulisijattomasta kirkosta ...
... Yllämainituista seikoista sekä siitä, että seurakuntien on itsensä vuosittain tarkastutettava ukkosenjohdattimensa, arvelee tekijä johtuvan sen, että pienemmät seurakunnat laiminlyövät hankkia kirkkoihinsa mainitunlaisia varalaitteita.²*

Kirkkojen vakuuttamiseen erikoistunut evankelis-luterilaisten kirkkojen paloapuyhtiö päätteli seurakuntien maksaneen turhia vakuutusmaksuja ja keskittyi seurakuntien rakennusten yleiseen vakuuttamiseen. Vasta 1920-luvulla vakuutusyhtiö alkoi, olosuhteiden ja pakon edessä, edellyttämään vakuutusehdoissaan kirkkojen paloturvallisuuden kohentamista.³

1890-luvulla jo viisitoista vuotta jatkuneessa mainostuksessa ukkosenjohdattimia ei ainoastaan myydä vaan myös asentaja mainitaan.⁴ Lisäksi sähkötekniikkaan liittyvät maahantuoajat ja kaupat ryhtyivät mainostamaan ukkosenjohdattimeksi kelpaavaa

¹ Uusi Suometar 16.7.1902.

² Päivälehti 30.6.1903.

³ ”Seurakuntain keskinäinen palovakuutusyhtiö”. Elinkeinoelämän keskusarkiston www-sivusto: <http://elma.elka.fi/ArkHistory/S142.DOC> (26.9.2016).

⁴ Sanomia Turusta 09.04.1890.

johtoa.¹ Tämä hetki on tärkeä, sillä näihin aikoihin ukkosenjohdattimen tarjonta alkoi tavoitella kysyntää ja siitä tuli tuote, joka oli saatavilla.

*Ukkosenjohtoja kirkkoihin ja yksityisiin rakennuksiin uudenaikaisten periaatteiden mukaan toimittaa Dan. Joh. Waden, Sähkötoimisto Helsingissä.*²

3.3. Ukkostuhojen torjunta ja vanhallaolijat

Sekularisaation prosesseissa uskonnollisten instituutioiden vallan väheneminen ja uudelleenmuodostuminen ovat keskeisiä. Yksilöllä oli vähitellen huolehdittavanaan nyt sekä koulujen ja kunnantalojen ylläpito, että järjestöjen ja yhdistysten kiinteistöt. Kirkko ei ollut enää ainoa yhteisöllinen kohtaustapa.³ Maallistuminen muutti siis kirkon asemaa yhteisön kokoontumispaikkana. Kuitenkin ukkosenjohdattimista kirjoitettaessa puhutaan nimenomaan kirkoista, vain harvoin sivutaan yksityisiä rakennuksia tai muita julkisia tiloja.⁴

Kirkkorakennuksella on vahva uskonnollinen, yksilön maailmankuvaa symboloiva merkitys. Symbolinen merkitys on ehdoton ja muuttumaton, koska se on yhteisesti sovittu ja yhteisöllinen.⁵ Myös Päivi Suojasen mukaan kirkkoon esineenä kohdentuva maailmankuva ei ole yksilön itsensä muovattavissa vaan on kollektiivisesti luotu.⁶ Ilmari Vesteristä mukaellen kirkkorakennuksen koskemattomuuden voi katsoa lähentyvän tabua. Kirkko on yhteisöllisessä rakennuskulttuurissa esine, johon sisältyy paljon lämpöä. Muutos kirkkorakennuksessa on myös muutos maailmankuvassa.⁷ Ja toisaalta, muut rakennukset saattoivat olla merkitykselliseltä historialtaan niin nuoria, ettei niiden suojelemiseen kiinnitetty huomiota. Lisäksi juuri korkeat kirkontornit olivat alttiita salamaniskuille.

Uutisoinnin mukaan ukkosenjohdattimen asennukset yleistyivät luonnollisesti ensin kaupunkien kirkoissa ja korkeissa kivitaloissa. Vastakkainasettelu kaupunkien ja

¹ Päivälehti 22.05.1904.

² Uusi Suometar 23.06.1884.

³ Stark 2006, 27-28.

⁴ Sosialisti 01.10.1907.

⁵ Heikkinen & Kupiainen 2001, 260.

⁶ Suojanen 2001, 214.

⁷ Vesterinen 2001, 42.

maaseudun rakennuskulttuurien välillä saattoi olla huomattavissa kirjoittelussa:

Sillä salamanjohdattaja, tehäksensä tehtävänsä, pitää olla sekä taitavasti laitettu että tarkasti hoidettu, koska se muussa tapauksessa on enemmän haitaksi kuin hyödyksi. Mutta maaseudulla, kuten kokemus osottaa ja luonnollista onkin, tässä paljon puuttuu.¹

Uutisen mukaan maaseutu arvotettiin näin sivistymättömämmäksi kuin kaupungit, joissa rakennussuunnittelu ja kaavoitus laadittiin maaseutuun nähden erilaisilla pohjilla.

Lehtiaineiston analyysi kuitenkin osoittaa kirkkopalojen osalta suhtautumisen ukkosenjohdattimeen olevan suurimmaksi osaksi neutraalia. Usein kirkkopalojen yhteydessä mainittiin yhteiseksi maksettavaksi koituneet kustannukset sekä mahdollisen vakuutuksen olemassaolo.

Wiime torstai-iltana klo ½ 5 ajoissa syttyi Räisälän kirkko salaman iskusta tuleen. Tuli lewisi silmänräpäyksessä yli koko kirkon, polttaen sen perustuksiaan myöten. Kirkon irtaimistosta saatiin pelastetuksi ainoastaan alttaritaulu ja sakaristossa olewa kalusto, jota wastoin uruista ei mitään woitu pelastaa. Kirkko on rakennettu puusta ja korjattu viimeisen kerran 27 w. sitten. Ukkosen johdot kirkossa oli, waan iski salama siwulta urkuparwen kohdalle. Tapuli saatiin liekeiltä kokonaan suojelluksi. Kirkko oli wakuutettu yht. 85,000 mk:asta.²

Uutisoinnissa usein mainitaan ukkosenjohdon olemassaolo – tai puuttuminen, mutta myös sen toiminnasta saatettiin mainita onnettomuusutisoinnissa. Myöhemmin kritisoitiin paitsi ennaltaehkäisyn puuttumista myös palokaluston puutetta tai paikkakunnan ihmisten toimintaa palotilanteessa. Esimerkiksi Nurmeksen kirkonkylän tulipalon epäiltiin johtuneen ukkosenjohdattimesta, ja tieto tästä levisi sanomalehdissä onnettomuusutisoinnin yhteydessä.³ Lisäksi syyksi arveltiin myös urkujen hankkimista kirkkoon.⁴ Myöhemmin todettiin kirkonpalon johtuneen ilmeisesti auringon paistaessa kuperista ikkunaruuduista kirkontorniin.⁵

Onnettomuusutisointi ei aina kuitenkaan käynyt varsinaista keskustelua ukkosenjohdattimien turvallisuudesta. Neutraalin kirjoittelun ulkopuolelle jäljelle jäävä

¹ Uusi Suometar 16.7.1902.

² Savo 26.7.1910.

³ Finland 25.7.1891.

⁴ Uusi Savo 22.8.1891.

⁵ Jyränkö 28.7.1891.

osa ukkosenjohdattimia koskevasta aineistosta ottaa kantaa laitoksen puolesta ja vastaan.

Huru länge männe vederbörande tillåta åskledaren på finska kyrktornet hänga som ett hotande Damoclessvärd till den förbigående mänsklighetens fasa? A.J.J.¹

Ukkosenjohdattimien vastustus jakaantuu ehdottomaan vastustukseen ja käänteiseen vastustukseen, joka pikemminkin vastustaa tapaa, jolla salamapaloon on varauduttu. Tällaisissa tapauksissa lukijankirjeet muodostavat vitaalin ja mehevimmän osan sanomalehtiaineiston uutisoinnista.

Maaseudun kirjeitä.

Kirje Raumalta, elok. 8 p. 1889

Ukkosesta puhuessani johtuu luonnollisesti mieleeni se ukkosenjohdatin, joka täällä näinä päiwinä on asetettu kirkon tornista alas kirkon vieressä olewaan jokeen. Nähtävästi on tarkoitus ohjata ukkosta eli ukkosen nuolta – olettaen että se sattuisi kirkon tornia kohtaamaan - tuota rautaa myöten jokeen. Siitä että niin tapahtuisi, voi kuitenkin syntyä epäilystä. Minkä tähden? Eikö ukkosenjohdattimeen olekaan luottaminen? Onpa niinkin, siitä ei ole kysymystä. Mutta erinomaisen tärkeä on että nämä laitokset tulevat täysin luotettawiksi, että ne tulevat täysin kunnollisesti paikalleen pannuiksi. Mutta woiko kukaan ihminen sitä ihan epäilyksettä uskoa, kun työtä johtawat semmoiset miehet, jotka eiwät ole saaneet asiasta wähäisintäkään kokemusta, joilla ei ensinkään ole ”ammattitaitoa”. Puheena olewa ukkosenjohdatin tulee nyt kuitenkin tämmöisillä toimilla ylöspannuksi. Mutta kummastelen sitä ainakin minä, jos ei tuota johdatinta heti walmiiksi tultua, anneta asianymmärtäwäisten tarkastettawaksi. Sillä mitä sanottaisiinkaan jos tämä laitos sittenkin tulisi nurinpuolisesti paikalleen, jos Rauman kirkko, joka on seisonut satoja vuosia, waaroilta warjeltuna ilman ihmisten asettamia suojeluskeinoja, saisi tuhonsa tämän tapaisesta waromattomuudesta.

- Eero²

Kirje sanoittaa lukijan lisäksi myös vakuutuslaitosten kantamaa huolta ajalta, jolloin ukkosenjohdattimien asennukseen vaadittava osaaminen ei vielä ollut tarpeeksi yleistä. Kirjoitus ei vastusta ukkosenjohdatinta vaan tuodittautumista väärin asennetun johdattimen varaan. Kirjeessä mainitaan toiminnallisina objekteina johtajat tai päättävät henkilöt, joilla ei ole ammattitaitoa tai ymmärrystä ja näin hyökätään itseasiassa seurakunnan toiminnallista elintä vastaan, kenties tahattomasti, koska tarkoituksena on

¹ Wiborgs Tidning 23.6.1874.

² Aura 13.8.1889.

painottaa ukkosenjohdattimen huollon ja sen toimivuuden tarkastamisen tärkeyttä. Ukkosen aiheuttama tuho ei esiinny enää Jumalan tahtona vaan päätöksiä tekevien ihmisten välinpitämättömyytenä ja osaamattomuutena. On omaksuttu uusi asenne, ihminen ei ole enää voimaton Jumalan edessä vaan haluaa omalla toiminnallaan julkituoda ihmisen toiminnan, yhteiskunnan, epäkohtia.

Kuten olen todennut, ukkosenjohdattimen esittely tapahtui suomalaisessa lehdistössä 1850-luvulta saakka useissa yhteyksissä esitettyjen, enemmän ja vähemmän seikkaperäisten artikkeleiden myötä. Varsinainen keskustelu ukkosenjohdattimien asenuksesta käynnistyi seurakuntien kustannuksien kasvun myötä 1880-luvulla. Samaan aikaan ilmaantuivat varsinaiset merkit aktiivisesta vastustamisesta. Vaikka vastustus koski nimenomaan kirkkojen varustamista ukkosenjohdattimilla ja käyttää modernisaation vastustajien keinoja, saattaisiko vastustukselle olla myös muita yhteiskunnallisia syitä?

Salamasta johtuneita kirkonpaloja sattui vuosina 1800–1850 ainakin 13 kappaletta ja vuosina 1851–1900 ainakin 8 kappaletta, joista kuitenkin 1880-luvulla 5 kappaletta.¹ Kirkonpaloista uutisoitiin vahinkojen lisäksi se, oliko rakennuksessa ukkosenjohdatin ja oliko rakennus vakuutettu.² Uutisoinnista voi havaita, että juuri ukkosenjohdattimen asenuksen suhteen syntyi epäilyksiä, joissa menttiin niinkin pitkälle, että pohdittiin syyllisten hakemista.³ Joissain tapauksissa ukkosenjohtimen asennus saatettiin todeta virheelliseksi.⁴

Keskustelu ukkosenjohdattimista jatkuu itseasiassa 1900-luvun alkuun. Tällöin vastustus käyttää osin hyvin usein terävöitettyjä argumentteja, uskonnollisia vertauskuvia sekä pohdintoja ukkosenjohdattimen tarpeellisuudesta. Tämä on hyvin ymmärrettävää, sillä ukkosenjohdattimilla ei kokemuksen perusteella olekaan aina pystytty estämään kirkonpaloa. Tässä vaiheessa vastustuksen rintama ei ollutkaan Jumalanpelossa vaan itse keksintö todettiin epäonnistuneeksi, lievemässä versiossa sen toteutustapaa kritisoitiin:

¹ ”Luettelo Suomen kirkkopaloista”. Wikipedia-artikkeli:

https://fi.wikipedia.org/wiki/Luettelo_Suomen_kirkkopaloista (26.9.2016).

² Hufvudstadsbladet 25.6.1882.

³ Kaiku 30.8.1897.

⁴ Uusi Suometar 21.7.1895.

Ihme wain oli, ettei kirkko ynnä tapuli syttynyt tuleen, sillä ukkosenjohdattimet owat semmoiset, etteiwät ne tarkoitustaan täytä....¹

Kuitenkin suoraa uskonnollista teemaa noudattaa selkeimmin Sunnuntailukemista-otsikolla kirjoitettu mielipidekirjoitus, joka varoittaa suoraan Jumalanpilkasta ja kertoo rangaistuksen kohtaavan henkilöä, joka suojaa talonsa ukkosenjohdattimella:

Löytyy kertomuksia Raamatussa ja sen ulkopuolelta, jotka puhuwat kyllin waroittawaa kieltä siitä waaranalaisesta asemasta, johon ihminen joutuu pilkatessaan eläwätä Jumalaa...

...Noin 110 vuotta sitten oli eräs sangen ylhäinen ja rikas mies, mutta samalla hywin kewytmielinen uskontoa ja Jumalaa kohtaan. Hän antoi tehdä uuteen rakennukseensa n. s. ukkosenjohdon, kun edellinen talo paloi ukonilmalla. Työn keskellä tulee seudun wanha pappi terwehtimään tuota rikasta.

„Mitä te täällä teetätte?” kysyi tulija.

”Niin, katsokaas, minä annan sitoa hywän Jumalan kädet, ettei hän taloani uudestaan sytytä palamaan” sanoi rikas mies ja wielä äänenpainolla joka osotti pilkallisuutta ja kewyttä mielialaa.

Seuraawana vuonna käwi taas hywin raju ukkonen. Se iski ukkosen johdosta huolimatta taaskin rikkaan herran taloon, joka uudestaan poroksi paloi.²

Kirjoittaja siteeraa myös raamatun Jobin kirjan säettä 41 ja jaetta 18: *Ei Hän rautaa tottele enempi kuin kortta, eikä waskea enempi kuin lahoa puuta.* Oikeammin raamatussa kuvataan tapahtumaa, jonka kuvauksessa Hän ei vertaudu Jumalaan vaan apokalyptiseen hirviöön. Kyseinen kirjoitus oli aineistossa ainoa, joka oli näin suorasukainen. Kirjoitus ajoittuu aikaan, jolloin suurin osa kirkoista oli jo varustettu palontorjunnalla ja lisäksi vakuutettu asianmukaisesti.

Ikaalisten kirkolla sattuneesta palosta kertoo kirjeenvaihtaja varottavia esimerkkejä. Artikkelin mukaan seurakunta itse oli toiminut ukkosenjohdatinta vastaan Jumalan pelosta, se oli itse tavallaan syyllinen kirkon paloon.

Olyckstillbudet förtjenar att betraktas som en helsosam warning för dem af församlingens medlemmar, hwilka wid kort förut hällen kyrkostämma motwerkade förslaget att förse kyrkan med åskledare, under förebärande att dylika menniskosunder wore en hädelse mot Gud, som allt sedan kyrkans grundläggning skyddat densamma för askeld och nog äfwen framdeles, åskledare förutan, skulle bewara densamma för en sådan olycka.³

¹ Lappeenrannan Uutiset 28.08.1895.

² Uusimaa 13.8.1909.

³ Hufvudstadsbladet 15.8.1882.

Ikaalisten kirkon palosta kerrotaan toisaalla, että kirkon katto syttyi palamaan mutta kirkkoväki onnistui sammuttamaan palon.¹ Kaksi uutista samasta aiheesta näyttävät näin täysin erilaisessa sävyssä.

Harvoin uutisointi tai lehtijutut kertoivat, mistä uutisoinnin sävyssä on kyse. Terävin analyysi lienee Österbotten-lehden jutun katkelma, joka kertoo, miksi nimenomaan ukkonen ja salamointi on liitetty Jumalan rangaistukseen:

... Denna föreställning om åskan har en djup grund hos vår svenska allmoge. Våra hedniska förfäder trodde på guden Thor, som åkte på sin vagn över molnen, sittande med åskwiggen I sin hand, färdig att kasta den. Så snart han kom nära jättarna, sina fiender. Tron på guden Thor har visserligen upphört i våra byggher; men föreställningen om hans föromål, att utkasta åskwiggarne, der han ville straffa, har lemnat kvar i folkmedvetandet och öfverflyttats på den allsmäktiga Guden i himmelen.²

Paitsi Jumalanpilkkana ukkosenjohdattimet vastustajat kokivat uudistukset siis myös turhina. Suhtautuminen ei välttämättä koskenut vain ukkosenjohdatinta vaan oli suunnattu myös päättäviä elimiä ja usein ulkopaikkakuntalaisia ammattimiehiä vastaan. Varsinaisten vanhoillaolijoiden lisäksi siis esiintyi myös luokkayhteiskuntaan kuuluvaa herrapelkoa. Oulunsalon kirkon palosta 1882 kerrottiin vielä palon jo tapahduttua seuraavaa:

Kyllä tämä tapaus oli kauhea wahinko näin pienelle seurakunnalle kuin tämä on, sillä kirkko oli wakuuttamatta. Tuo iankaikkinen tyhmyys, jäykkyyys ja wanhoilla olo wallitsee vielä tämän seurakunnan enemmistössä. He wastustawat kaikkea edistystä, -oppia, siwistystä kynsin hampain ja niin tawoin saattawat näin suuria wahingoita itsellensä; ja wiattomasti saawat nekin talot maksaa heidän tuhmuutensa takia, jotka olisimat kirkon wakuuttaneet, noin 2 vuotta sitte, johon heitä kehotti johtaja Pekka Jurwa. Wanhalla olijat oliwat arwelleet: -Mikäspä sen polttaa", ja pitäneet wallan tarpeettomana ja hulluutena koko asiaa. Yksi ja toinen järkewimmistä isännistä olis sen tehnyt. Olkoon nämä kirkkojenpalot waroituksena niille kunnille, joitten kirkot owat wakuuttamatta, niitä ensi tilassa wakuuttamaan; ja ellei wanhalla olijat siihen suostuisi, niin wakuuttais itse kukin tahi useampia yhdessä, osaltansa ...

P. S. Taika-uskosta kirkon palossa woisi mainita, että usea isäntämieskin

¹ Tampereen Sanomat 5.8.1882.

² Österbotten 19.8.1876.

arweli oleman turhaa sammuttaa ukkosen walkeaa wedellä, waan pitäisi olla "Karjan antia." -Norsi.¹

Tässä kirjoituksessa vanhallaolijoiden uskomuksiin liitetään myös taikauskoisuus. Onkin huomattava, että taikauskoisuus ilmaistiin useimmiten erillisenä vanhallaolijoiden vastustuksesta. Artikkelin mukaan kirkon ukkossuojauksesta oli käyty jo keskustelua ja se oli torjuttu. Ilmeisesti asian vastustus ja puoltaminen on ollut sen verran tasaväkistä, että hävinnyt osapuoli pääsee kirkon tuhouduttua sanomaan viimeisen sanan. Toisaalta, jos kirkko ei olisi tuhoutunut, olisi asiasta saatettu vaieta. Tämä seikka kertoo, että paikkakunnalla laajemminkin on käyty vanhallaolijoiden ja modernisaation ilmentymien kannattajien kanssa keskustelua, joka on saattanut sisältää muitakin yhteiskunnallisia aiheita, kuten koulujen rakentamisen.

Merkillistä on etta pari kuukautta takaperin nostettiin kysymys kirkon wakuuttamisesta jossain palowakuutusyhtiössä, mutta wanhoillaan olijat paniwat kowasti vastaan, peläten turhia... Lumijoen seurakuntaa niinikään kuuluu rowasti Vergh wainaja aikanaan kehoittaneen wakuuttamaan kirkkoa, waan kehoitus kohtasi kuuroja korwia ja taipumatonta wastahakoisuutta."...²

3.4. Vastustuksen kronologia: Pelkoa Isojoella?

Yhtä kirkkoa kohdannut onnettomuus sai aikaan ketjureaktioita koskien ukkoselta suojautumiseen. Pyhäjärven kirkon tulipalo oli sinänsä merkittävä, että sama kirkko paloi kaksi kertaa. Ensin vuonna 1895 salaman sytyttämänä ja valmistuva uusi kirkko seuraavana vuonna maaliöljyn itsesytytynnän vuoksi.

Toholammella Pyhäjärven kirkon palo sai aikaan päätöksen poistaa seurakunnan kirkosta ukkosenjohdatin. Uutinen ei kerro varsinaista syytä suojauksen poistoon, sillä ukkosenjohdattimen vaarallisuus voi olla ollut todellinen, esimerkiksi väärän asennustavan myötä.

Smånotiser.

Bort med åskledaren. Senaste var uppsattes i Toholampi kyrka en åskledare, men nu fordra sockneborna, att denna åter skall borttagas. Som bekant antände nämligen blixten senaste sommar Pyhäjärvi i Hedborgs län kyrka, hvilken då nedbrann till grunden.

¹ Helsingin Wiikko-Sanomia 21.7.1882.

² Kuopion Sanomat 22.6.1882.

Nu tror man i Toholampi, att just den i nämnda kyrka befintliga åskledaren förorsakat eldsvådan i fråga och fordrar nu, som sagdt, på fullt allvar ledningens borttagande från sin egen kyrka. Man har i nämnda socken gått så långt, att man tillskrifver t. o. m. det åskledaren i fråga, att en ko senaste sommar dödades af blixten på omkring 3 kilometers afstånd från kyrkan. - V. T.¹

On toki mahdotonta, että viallinen ukkosenjohdin sytyttäisi kolmen kilometrin päässä olleen eläimen palamaan. Tällainen uskomus on ymmärrettävä, koska ukkosenjohdattimen toiminta ja tietoisuus salaman luonteesta ilmiönä ei ollut vielä juurtunut kansan keskuuteen. Jos keskustelu Jumalan rankaisusta ei ollut enää kaikkialla kuranntia, liudentui keskustelu uskomuksiin ja juoruihin.

Samana vuonna tapahtunut Heinäveden kirkon palo johtui uutisjutun mukaan siitä, että ukkosenjohdattimen maanalainen kaapeli oli katkaistu, ja siitä oli lainattu pätkiä koulurakennuksen ukkosenjohdatinta varten.²

*Kirkko paloi poroksi ja niin vähäksi kuin uskoa taitaa: parikymmentä hiiltynyttä hirttä kivijalan wieressä on kaikki, mitä suuresta, jokseenkin uudesta kirkostamme on jäljellä. Ikäwin seikka tässä on se, että se oli jäänyt vakuuttamattomaksi kansan alituisesta wastahakoisuudesta siihen....
.... Kun kehotettiin ukkoja weden kantamiseen tapulin luoksi, oli vastauksena: -Ei ole hywä taistella Jumalan tulta vastaan wedellä, ei se siitä sammu; jos hän tahtoo, kyllä hän tapulia suojelee." Ja mikähen ei lie eukkojen mielestä synny ollut tuohon Jumalan rangaistukseen, ruiskahwikin parka sai osansa kirkon palosta.³*

Heinävedellä lisäksi katsottiin, että kirkkoraadin tulisi olla vastuullinen ja korvata kirkon palo. Lisäksi toivottiin huomiselta parempaa:

Ehkäpä eiwät ukko-kultamme silloin hullun nimellä sitä soimaa, joka neuwoo heitä rakennuksiansa wakuuttamaan, maksamaan tänään pennin, ettei huomenna olisi markka maksettawa. - Sakari Wiita.⁴

Kronologisesti pitempiaikainen vastustuskertomus kietoutuu vuodesta 1887 alkaen Isojoen kirkon varustamiseen ukkosenjohdattimella. Tapahtumat saivat aikaan useita

¹ Hufvudstadsbladet 13.10.1895.

² Savo 7.1.1888.

³ Karjalatar 15.07.1887.

⁴ Uusi Suometar 10.07.1887.

kirjoituksia ja kirjeitä, jotka julkaistiin useissa lehdissä ympäri maata. Yksikään kirjoituksista ei kuitenkaan ollut ukkosenjohdattimen vastustajien laatima, vaan ne oli kirjoitettu sivullisen suulla. Isojoen kirkkoa oli kohdannut salamanisku, joka oli tullut sisään kirkon ristin kautta ja rikkonut sisustusta.

Jos kirkolle todellakin niin olisi käynyt, kuin tätä ennen tänä kesänä Siikaisten ja Heinäweden kirkoille, niin suurestipa olewat ukot saaneet katua kewytmielisiä sanojaan, joita laskettelivat wiime kirkonkokouksessa ankarasti wastustaessaan kirkkonsa wakuuttamista.¹

Vuotta myöhemmin asiaan palattiin kirkonkokouksessa:

Ukkosenjohdatin tulee piakkoin pantawaksi Isojoen kirkon katolle, waikka ukot wiime kirkonkokouksessa tawallista ankarammin sitä wastustiwat siinä luulossa, etta tuo uusi warjelija kirkon huipussa nyt muka tulisi Jumalan wirkaa toimittamaan ja wäittiwät etteiwät he wielä hewin tahdo luopua vanhasta uskostaan ja ruweta usia nykyajan epäjumalia palwelemaan.²

Suorasukaisessa uutiskirjeessä on läsnä kaikki syytöksen vivahteet, joita voi olettaa modernisaation kannattajan suusta kuulevansa. Isojoella oltiin jo aluksi siinä uskossa, että ukkosenjohdatin tulee. Seurakunnan päätöstentekoa johtivat miehet, ukot, jolla viitataan vanhempiin, seurakuntaa johtaviin miehiin. Lyhyt uutinen kertoo myös sen tärkeän toteamuksen, että vastustuksella pyrittiin nimenomaan varjeltumaan maailmankuvan muutoksesta. Kaikkiaan maailmankuva oli vielä 1800-luvun jälkipuolella uskonnollisen maailmanjärjestyksen sanelema, ja tuon järjestyksen horjuttaminen yksittäisillä teoilla tulkittiin helposti yrityksenä horjuttaa yhteisöllistä identiteettiä.³ Ukkosenjohdatin oli kyllä päätetty hankkia 26.6.1887 pidetyssä kirkonkokouksessa, jonka pöytäkirjaan oli merkitty ensin ”pätetty kysellä hintoja” ja lisätty myöhemmin ”sekä hankkia ukkosenjohdatin”.⁴ Kirkon vakuuttamisesta oli päätetty kieltäytyä. Samoihin aikoihin päätettiin myös pappilan ja sen rakennusten perusteellisesta uusimisesta ja korjaamisesta, mikä on varmasti vaikuttanut päätöksiin, joista olisi koitunut lisäkustannuksia. Kahden vuoden kuluttua asia oli jälleen

¹ Kaiku 24.9.1887.

² Hämäläinen 19.9.1888.

³ Anttonen 2005, 42.

⁴ Isojoen kirkonkokouksen pöytäkirja 26.6.1887.

käsiteltävänä:

Ukkosen-johdatin tuomittu haudattawaksi. Kirkonkokouksessa Isojoella t. k. 11 p:nä oli muun muassa kysymys myös ukkosenjohdattimesta. Jo pari vuotta sitten pidettiin kirkonkokous, jossa päätettiin warustaa kirkko ukkosenjohdattimella, joka pian tilattiinkin ja nyt on jo maksettuna sekä paikalle saapunut ja ainoastaan kirkon katolle laittamista kaipaa. Oli siis kokouksessa keskusteltawa johdattimen paikalle panemisesta. Kun asia oli esitetty, pyysi entinen kuntakokouksen waraesimies Antti Talvitie puheenwuoroa ja lausui pitkässä sekawassa esittelyssään ukkosenjohdattajasta ajatuksia, semmoisia, jotka sisältiwät tietämättömyyttä ja uskomattomia ennakkoluuloja, joiden kahleisiin miesraukka näyttää olewan pääsemättömästi kietounut ja mihinpä sai mielipiteillään kytketyksi kokouksen enemmistönkin, josta seurasi päätös, joka ukkosenjohtajan tuomitsi ikuisiksi ajoiksi sywyteen haudattawaksi.¹

Ukkosenjohdattimen asentamisesta käytiin näin kirkonkokouksessa 11.2.1889 eräänlainen revanssikeskustelu, jossa lähinnä päätettiin jo hankitun ukkosenjohdattimen asentamisesta. Tässä uutisessa on tärkeää se, miten vastustus henkilöityy yhteen ”miesraukkaan”. Samalla tuodaan esille tietämättömyys sekä yhteisten päätösten pohjautuminen tuntemuksiin ja ennakkoluuloihin. Hyvin käy myös ilmi, että samassa kokouksessa oli esitetty myös eriäviä mielipiteitä, jotka hävisivät vaikuttavamman mielipiteen edessä. Pöytäkirjassa (11.2.1889) asia esitellään seuraavasti:

...3: Uskooko seurakunta tänä syksynä ostetun kirkolle kuuluvan ukkosenjohdattimen paikalleen panemisen mainitulle rakennusmest. D. Lönnrothille joka on luvannut tämänkin työn toimittaa.²

Tässä yhteydessä kirkolliskokouksen pöytäkirja toteaa, että talollinen Antti Talvitien mukaan ”... ukkosenjohdatinta, muka vaarallisena koneena ei sovi koskaan kirkolla pitää.”² Puheenvuoro sai kokouksessa kannatusta ja puheenjohtaja turhaan muistutti, ettei käynnissä olevalla kokouksella ollut valtaa kumota edellisen päätöstä.

”Kokouksen merkillinen ja ajattelematon päätös oli kuitenkin se, ettei kysymyksessä oleva ukkosenjohdatin nyt eikä koskaan Isojoen kirkolle aseteta.”²

Kokous sisältää siinä mielessä kummallisen käänteeseen, että sen pöytäkirjaa luettaessa

¹ Päivän Uutiset 23.2.1889.

² Isojoen kirkonkokouksen pöytäkirja 11.2.1889.

seuraavana päivänä oli merkitty lisäys siitä, että Talvitie ei pitänyt ukkosenjohdatinta vaarallisena, kuin siinä tapauksessa, ettei sitä pidettäisi kunnossa. Tästä huolimatta ukkosenjohdatinta ei asennettu ja se sai virua vielä vuosia asentamattomana.

Uutisointi varsin tavallisesta tapauksesta, jossa päätöksenteossa yksi keskustelijoista vaati varmistumaan ratkaisun toimivuudesta, sai lehtikirjoittelussa varsin erilaisen sävyn. On mahdotonta tietää, millainen on uutisoinnin tausta, mutta voi olettaa, että läheskään kaikki uutisointi, jossa moderneja asioita puolustettiin ei aina ollut todenmukaista.

Vuonna 1896 kirkonkokouksessa haluttiin ratkaista, laitettaisiinko jo valmiiksi ostettu ukkosenjohdatin paikalleen. Lehtikirjoituksen otsikko oli kiinnostava:

Ukkosenjohdatinta pelätään vielä Isojoella. Valmiiksi hankittu johdatin on äskensaanut tuomion seurakuntalaisilta, että se myydään kesäkuun alussa huutokaupalla. Tästä huolimatta on Isojoen kirkko päätetty wakuuttaa Pohjolassa 40000 markasta. Taikauskoinen ukkosenjohdattimen pelko näyttää tarttuneen Pyhäjärven kirkon palosta etäisemmänkin seudun asukkaisiin, mutta tuskinpa mikään palovakuutusyhtiö siltä ottaa wakuuttaakseen kirkkoa.¹

Kokouksen pöytäkirjan mukaan ”Seurakunta päätti tästä kiusankappaleesta päästäkseen myöä koko ukkosenjohdattimen.”²

Ukkosenjohdatin jäi siis pois Isojoen kirkosta, ainakin tuolloin. Sitä ilmeisesti alun alkaen vastustettiin aiheesta, sillä useiden kirkonpalojen yhteydessä selvitykset rakennuksen suojauksen kunnossapidosta poikivat monenlaisia selvityksiä.

Yksi tällainen oli Loimaan kirkkopalon syiden tutkiminen vuonna 1888.

Asiantuntijain kertomusten mukaan näyttää siltä, kun täytyisi tähän kysymykseen wastata kieltawästi. Ukkosenjohdattaja tosin kyllä löytyi, mutta mitään warmuutta ei ollut siitä, oliko se tarpeenmukaisessa kunnossa. Se oli näet ollut rikki ja määrätty korjattawaksi, mutta korjaus oli uskottu henkilölle, jolta puuttui tämmöisessä tarkoittamaa ammattitaitoa ja teknillisiä tietoja. Mahdollista woi siis olla, että johto jossakin paikkaa oli katkonnainen, ja siten käy syttymisen syy selwille. Emme kumminkaan moiti ketään erityisesti, sillä tiedämme, että tämmöisen huolimattomuuden pohjana on kansassamme hywin laajasti lewinnyt fatalistinen katsantokanta, joka tulee ilmi lauseessa: jollei Herra kirkkoa warjele, niin hukkaan ne työtä tekewät jotka sitä warjelewat. Jättäen

¹ Tampereen Sanomat 29.4.1896.

² Isojoen kirkonkokouksen pöytäkirja 6.4.1896.

ratkaisematta kysymyksen, miten raamatunlauseita on tulkitseminen, huomautamme waan, että kumminkin tässä tapauksessa tuon lauseen sananmukaisella tulkitsemisella on ollut seurauksia, jotka omat meille wakawina muistutuksina ottamaan waaria ajan waatimuksista.¹

Oli selvää, että ajassa jossa pyrittiin löytämään mahdollinen syyllinen salamaniskuun, sormet osoittivat vastuulliseen henkilöön ja hänen ammattitaitoonsa. Tällä kertaa vastaus ukkosenjohtimen rikkonaisuudesta tuli nopeasti:

Lehdessämme on pyydetty sijaa seuraawalle. Loimaan kirkon palon syynä sanotaan ja luetaan sanomissa olleen se, että ukkosenjohto oli rikki eli katkonnainen. Tämän johdosta pyytää allekirjoittanut saada selittää, että se oli korjattu kahdesta paikkaa. Tällä kertaa oli se siis semmoisessa kunnossa kuin wanha paikattu kapine taitaa olla. Mutta ei ukkosen nuolit aina mene käsillä rakettua tietä pitkin. Ja miksi ei pidetty syyniä, koska oli kuulutettu, että kirkko ja pappila syynätään? Samana päivänä oliwat ne paikat korjatut, jotka oliwat rikki. Pappila kyllä syynättiin mutta kirkko jäi ilman. Kahdeksan vuotta takaperin oli johdon korjaus minulle uskottu ja monta ukkosen ilmaa on siitä asti ollut. Enkä minä yksin ollut sitä korjaamassa, sillä minulla oli 4 miestä, jotka näkiwät että se oli terwe eikä katkonnainen.
Karl Fredrik Grönlund²

Ukkonen oli säilyttänyt oman arvoituksellisen elementtinsä. Vaikka ukkosenjohdatin oli olemassa, sen varaan ei auttanut tuudittautua. Vastuukysymykset selkeästi puhuttivat paikkakuntalaisia ja vastuunalaisella oli mahdollisuus puolustautua käyttäen samaa kommunikaatiokanavaa, lehdistöä. Kysymys ei kuitenkaan ollut enää itse ukkosenjohdattimen vastustuksesta, vaan epäilystä sen toimimisesta.

¹ Aura 17.8.1888.

² Aura 31.8.1888.

4. Ukkoselta suojautumisen keinot ja vaikuttimet

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten ukkoselta suojautumisesta kerrottiin sen yleistymisen ajan lehtiaineistossa. Lehtiaineistosta löytyi suuri määrä mainintoja, joista suurin osa oli neutraalia uutisointia tai fiktioita, joissa suojautuminen oli sivuosassa toteamuksena. Taikauskoon liittyvät kommentit liitetään harvoin ukkoselta suojautumiseen, vaan ne viittaavat onnettomuuden haittojen minimointiin. Vitseissä tai kaskuissa oli havaittavissa asemointia sen suhteen, oliko ukkoselta suojautuminen viisasta. Varsinainen arvottava uutisointi nosti esille teemana nimenomaan ukkosenjohdattimen yksittäisenä innovaationa, johon liittyvät tekstit sisältävät laitteen toimintaperiaatteen esittelyä luonnollisten toimijoiden, kuten puuston jatkeena sekä historiallisena keksintönä.

Sanomalehtiin kirjoittavat eivät aina suoraan nimeä ajattelutapaansa. Tämän seikan kautta voidaan olettaa, että lehtiartikkeleiden teksti on suunnattu homogeeniselle yleisölle, joka tietää, mistä tai kenestä kulloinkin puhutaan. Eri mieltä olevien tahojen olemassaoloa leimaa tekstissä vallitseva vastakkainasettelu ja toiseus. Olen ottanut perusajatuksena huomioon sen, että lehdistön saattoi otaksua olevan paitsi keskustelukanava myös modernisaation puolestapuhuja, ja julkaistujen tekstien sisältävän ennemminkin kaikuja vastustuksesta kuin olevan foorumi vanhallaolijoille. Näin tapahtuikin: Varsin neutraalin innovaation esittelyn jälkeen ukkosenjohdattimesta kirjoittaminen alkoi saada puolustelevia sävyjä, joiden pohjalta voi olettaa, että laitetta on vastustettu. Tämä nousi tutkimuksen perusteemaksi.

Kokonaisuutena ukkosenjohdattimen uutisointi kertoo kokonaisen maailmankuvan muutoksesta: ukonilman selittyessä sähköisenä, luonnollisena ilmiönä muuttuivat myös uskomusjärjestelmät kansan keskuudessa. Ukkosenjohdatin ymmärrettiin joko välttämättömänä osana rakennusta, luonnolliseen järjestykseen kajoavana elementtinä tai tehottomana nykyajan ilmiönä. Näihin kolmeen suhtautumistapaan voi kiteyttää maailmankuvan muuttumisen, kieltämisen, epäilyn ja hyväksymisen.

Asetettaessa aineisto tapahtumajärjestykseen voidaan otaksua, että ukkosenjohdattimien asennukset on tehty kahdessa aallossa: vanhemmat kyläseppien tekeminä ja otaksuttavasti ainakin osin vaarallisesti asennettuina, ja uudemmat 1900-luvun taitteen molemmin puolin, jolloin puolustaminen ja vastustus yltyivät

lehtikirjoittelussa. Arvotus ja vastustus syntyivät aikana, jolloin vanhemmat laitteet ovat huoltamattomina lakanneet toimimasta.

Yksityisen omaisuuden suojaaminen ei esiintynyt aineistossa merkillepantavan voimakkaasti suoraan ukkosenjohdattimeen liittyen. Myöskään onnettomuus uutisointi ei tuonut esille ukkosenjohdattimen asennusta. Tämä johtui kuitenkin mahdollisesti siitä, että yksityisen omaisuuden suojaaminen olisi ollut erittäin kallista ja lisäksi siitä, että yksityinen rakennuskanta oli matalaa ja rakennustavan mukaisesti jo usein suojattuna salamaniskulta, esimerkiksi pihapuiden avulla. Kirkkorakennusten sekä myös korkeiden teollisuus- ja kaupunkirakennusten osalta tilanne oli fyysisesti toinen. Näitä erottivat kuitenkin rakennusten ylläpidon ja rakentamisen talous; kirkkorakennuksia hallinnoivat pitkälti paikallinen asutus, teollisuusrakennuksia saattoivat koskea monenlaiset katastrofit, lisäksi niiden takana oli yksityinen pääoma. Kaupunkirakennusten osalta voi olettaa, että ne oli rakennettu siten, että niiden lähellä oli korkeampi, suojattu rakennus, johon salama useimmiten iski. Mitä arvokkaampi rakennus oli symbolisesti yhteisölle, sitä herkemmin siihen asennoiduttiin. Tämän tulkitsen olevan esimerkki siitä, miten tietoisuus ja alitajunta ohjaavat yksilöä – ja sitä mukaa yhteiskuntaa sosiaalisten yhteisöjen murroksessa.

Onko vain sattumaa, että ukkosteema kajoaa juuri uskonnollisiin teemoihin? Kirkkojen varustaminen ukkosenjohdattimilla nousee tutkimuksen kantavaksi teemaksi, mutta tässä yhteydessä on muistettava, että kirkko rakennuksena edustaa paikallisen identiteetin ja yhteisen omaisuuden huipentumaa, ja on samalla ja sattumalta rakennusteknisesti altis ukkosen aiheuttamille tuhoille. Uutisoinnin mukaan ukkossuojaus oli asennettu hyvin moneen kirkkorakennukseen, mutta sen tuoma lupaus tulipalolta suojaamisesta ei ollut täysin toteutunut. Tähän seikkaan kulminoituvat useat lehtikirjoitukset, jotka ilmensivät dialogia modernin ja antimodernin kesken. Lehtikirjoituksissa esiintyi silti vanhoillaolijoita koskeva diskurssin muutos. Vaikka ukkossuojauksen toimimattomuus olikin pieni virhe itse toteutustavassa, saattoi antimodernistinen kansa löytää alitajuntaisille uskomuksilleen kiinnkohdan. Tällaista tilannetta saatettiin käyttää osoittamaan ukkosenjohdattimen tarpeettomuutta ja perustella se aluksi joko uskonnollisin perustein tai myöhemmin kieltämällä ukkosenjohdattimen toimintakyky. Kirjoituksissa varsinaisen vanhakantaan

maailmankuvaan viittaava kieltäminen esiintyy vain viittauksina. Sen sijaan toimintakyvyn epäily käy selkeämmin dialogia keksinnölle myötämielisten voimien kanssa. Vastustamisen ideologia siirtyi passiivisesta vanhakantaisesta ajattelusta, vanhoillaolijuudesta, päätöksentekoprosessin aktiiviseksi osapuoleksi.

Modernistinen näkökanta oli käytännöllinen. Ensinnäkin ukkosenjohdattimen kieltämiseen viitattiin asemoimalla sen vastustajat ajallisesti menneisyyteen, jonkin ajallisen raja-aidan toiselle puolelle. Toisaalta haluttiin löytää syy suojauksen toimimattomuuteen, esimerkiksi väärin asennetuista kaapeleista tai maattojohdoista. Lopulta on todettava, että kompromissina päädyttiin vaatimaan suojauksen tarkistamisia ja korjauksia, tietoisina siitä, että väärinasennuksia on päässyt tapahtumaan.

Myös seurakunnan talouden muuttunut tilanne heijastui ukkosenjohdattimen asentamiseen, kuten myös koko muuhun seurakunnan toimintaan. Kirkkojen omistuksen pohja muuttui voimakkaasti tutkimuksen kattamina vuosina. Kirkkorakennusten oli uudistuttava ja kiinteistön ylläpito alkoi kallistua. Silti kirkon saateltiin ajatella olevan pyhä paikka, jonka tuhoutuminen oli sidoksissa asukkaiden elämäntapaan, sen sijaan että kyseessä olisi ollut yksittäinen omaisuuden ilmentymä. Toisaalta materiaalsen kehityksen kiihtyessä kirkon ja sen henkisten oppien anti on saattanut tuntua enemmän toisarvoisena uusien esineiden ja ideoiden tultua osaksi todellisuutta.

Modernisaatioon liittyvä rahan ja ajan uudelleen käsittäminen sai aikaan sen, että omaisuutta pyrittiin varjelemaan uusin keinoin. Nimenomaan vakuutusyhtiöiden myötä tulleen korvausvelvollisuuden käsitteen voi katsoa muuttaneen suhtautumista ukkosenjohdattimeen. Vakuutusehdot perustuivat kuitenkin taloudelliseen ajatteluun ja saattoivat lisätä painetta ukkosenjohdattimen hankintaan. Uutisointi ei kuvannut todellisia tapahtumia aina tarkasti, kuten esimerkiksi Isojoen kirkon ukkosenjohdattimen tarina kertoo. Sanomalehti antoi välineen näpäyttää paikallisia päätöksentekijöitä, aivan kuten tänäkin päivänä.

Tämän tutkimuksen sekularisaatioparadigmaksi nousee kuitenkin ukkostuhojen torjunnan vääjäämätön yleistyminen ja toisaalta yleistymiseen liittyvän vastarintaaenen esiintyminen. Matka taikauskoon pohjautuvasta käsityksestä nykyaikaiseen, tietoon pohjautuvaan ymmärrykseen ilmiön luonteesta on ollut pitkä.

Lähdeluettelo

Aineistolähteet:

”Kansalliskirjaston digitoitut aineistot”. Kansalliskirjaston www-sivusto:

<http://www.digi.kansalliskirjasto.fi>. 16.3.2014.

Aineistolähteinä lehtikirjoitukset sanomalehdistä: Aamulehti, Aura, Finland, Fredrikshamns Tidning, Helsingin Wiikko-Sanomia, Hufvudstadsbladet, Hämeen sanomat, Hämäläinen, Jyränkö, Kaiku, Kaleva, Kansan Lehti, Karjala, Karjalan Sanomat, Karjalatar, Keski-Suomi, Kotkan sanomat, Kuopion sanomat, Lappeenrannan Uutiset, Maamiehen ystävä, Mikkeli, Mikkelin sanomat, Oulun Wiikko-sanomat, Oulun Wiikko-sanomia, Perä-Pohjolainen, Pohjalainen, Pohjois-Karjala, Päivälehti, Päivän uutiset, Päivätär, Rauman Lehti, Sanomia Turusta, Savo, Sosialisti, Suometar, Tampereen sanomat, Tampereen uutiset, Turun lehti, Turun Wiikkosanomat, Tyrvään sanomat, Uudenkaupungin sanomat, Uusimaa, Uusi Aura, Uusi Savo, Uusi Suometar, Vaasa, Wasa Tidning, Wiborgs Tidning, Wiipurin sanomat, Wiipurin sanomat. Supistus, Wuoksi, Österbotten, Österbottniska Posten.

Arkistolähteet:

Isojoen kirkkoherran viraston arkisto:

Isojoen kirkonkokouksen pöytäkirjat 26.6.1887, 11.2.1889 ja 6.4.1896.

Kirjalliset lähteet:

Aikasalo, Päivi 2000: Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Kansatieteellinen arkisto 47, Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Anttila, Pirkko 2005: Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Artefakta 16. Hamina: Akatiimi oy.

Anttonen, Pertti J. 2005: Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. Studia Fennica Folkloristica 15, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Alapuro, Risto 1977: Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Helsinki: Otava, 121-147.

Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
Bordieu, Pierre 1977: Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Bruce, Steve 1996: Religion in the modern world - from cathedrals to cults. Oxford: Oxford University press.

Garnert, Jan 2005: Hallå! Om telefonens första tid i Sverige. Lund: Historiska media.

Grönholm Pertti 1998: Diskursiivinen ehto ja käytäntö. *Integraatio identiteetti etnisyyks – tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen*. Toim. Mäkikalli, Maija & Oinonen, Paavo. Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulun julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 9-33.

Heikkinen, Kaija & Kupiainen, Tarja 1996: Merkilliset merkit: esinekulttuurin semiotiikkaa. *Kulttuurintutkimus Johdanto*. Toim. Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki. Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 249-269.

Hellemaa, Lahja-Irene – Jussila, Anja – Parvio, Martti (toim.) 1986: Kirko-laki ja ordningi 1686. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Helsti, Hilikka 2000: Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hiekkanen, Markus 1994: The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A

Systematic Classification and Chronology. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja, Finska Fornminnesföreningens tidskrift* 101. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Knuuttila, Maarit 2006: Kansanomainen keittämisen taito. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Knuuttila, Seppo 1994: Tyhjän kansan teoria. *Tietolipas* 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskela, Hannu 2007: Grounded theory. *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Toim. Syrjäläinen, Eija & Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 91-110.

Korhonen, Teppo 1991: Kuisti. *Kansatieteellinen tutkimus. Kansatieteellinen arkisto* 33. Vammala.

Korhonen, Teppo 1999: Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. *Tietolipas* 162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuusi, Matti 1977: Johdanto. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Helsinki: Otava, 9-12.

Lahti, Emmi 2016: Tietäjiä, taikoja, hautausmaita: taikus Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla. *Jyväskylä studies in humanities* 279.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6466-5>.

Laurén, Kirsi 2006: Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1093. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtipuro, Outi 1977: Kulttuuriantropologin maailmankuvaongelmia. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Helsinki: Otava, 71-76.

Lindell, Ismo 2009: Sähköön pitkä historia. Otatieto. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä.

Manninen, Juha 1977: Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Helsinki: Otava, 13-48.

Mikkola, Kati 2009: Tulevaisuutta vastaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1251, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mikkola, Kati 2006: Modernisaation vastavirrassa. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. Toim. Helsti, Hilikka, Starck Laura, Tuomaala Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 169-212.

Piela, Ulla 2011: Esineen taika. *Aineen taikaa*. Toim. Nieminen, Aila & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Siivonen Katriina. Ethnos, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1136, Tieto, Helsinki, 109-123.

Porthan, Henrik Gabriel 1904: Vanhojen suomalaisten tietoperäisestä ja käytännöllisestä taikauskosta. Henrik Gabriel Porthanin tutkimuksia. Helsinki: Salakirjat 2011. Alkuteos; Henrik Gabriel Porthanin tutkimuksia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rogers, Everett M 1983 (1962): Diffusion of Innovations. New York, London: The Free Press.

Siivonen Katriina 1998. Arkipäivän etnisyyden tutkiminen. *Integraatio identiteetti*

etnisyyys – tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen. Toim. Mäkikalli, Maija & Oinonen, Paavo. Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulun julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 118-134.

Silvasti, Tiina 2001: Talonpojan elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 821. Helsinki: SKS.

Stark, Laura 2006: Johdanto – Pitkospuita modernisaation suolle. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960.* Toim. Helsti, Hilikka, Starck Laura, Tuomaala Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-46.

Stark, Laura 2009: Empowering practices: Perspectives on Modernization in Finland 1860-1960. – *Ethnologia Fennica* 2009/vol. 36, 4–18. Helsinki: Ethnos.

Stark, Laura 2011: The Limits of Patriarchy. *Studia Fennica. Ethnologica* 13, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stark, Laura 2013: Vanhat sanomalehdet uutena lähdeaineistona kansan elämän tutkimuksessa. *Viisas matkassa, vara laukussa.* Toim. Hovi, Tuomas & Hänninen Kirsi & Leppälahti Merja & Vasekari, Maria. Turku: Folkloristiikan julkaisuja 3, Turun Yliopisto.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1997: *Grounded theory in practice.* California: Sage publications.

Suolinna, Kirsti 1977: Lestadiolaisuus ja agraarin väestön puolustusmekanismi. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena.* Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Helsinki: Otava, 112-120.

Suojanen, Päivikki 2001: Esine ja esineistäminen uskontotieteessä ja folkloristiikassa.

Pandoran lipas. Toim. Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo. Tietolipas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 213-267.

Taylor, Charles 1989: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vesterinen Ilmari 2001: Esinepeli. *Pandoran lipas*. Toim. Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo. Tietolipas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13-60.

Vuorinen, Heikki 2002: *Tautinen historia*. Tampere: Vastapaino.

Tuomi-Nikula, Outi 2011: Pelon kulttuuriperintö. *Aineen taikaa*. Toim. Nieminen, Aila & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Siivonen Katriina. Ethnos, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1136, Tieto, Helsinki, 207-228.

Turunen, Arja 2011: Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? *Kansatieteellinen arkisto* 53. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Zintchenko, Lennart 2003: *Stadens tidsbilder. Om minnen, erfarenheter och förväntningar utifrån stadens omvandlingar i Sverige 1880-1990*. Skrifter från etnologiska föreningen i Västsverige 42. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum.

Östman, Ann-Catrin 2000: *Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete I ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940*. Turku: Åbo akademi university press.

Lehtilähteet:

Pesonen, Antti J 1995: Jokamiehen ukkossuojaus. *Tekniikan maailma* 12/1995, 9-11.

Verkkolähteet (varmistettu 8.6.2016):

Elinkeinoelämän keskusarkisto:

<http://www.elma.elka.fi/>.

Ilmatieteen laitoksen verkkosivu, sääilmiöt:

<http://ilmatieteenlaitos.fi/>

Reijo Heikkisen verkkosivusto, artikkeli kolerasta:

<http://www.reijohiekkinen.fi/kolera-vaeston-vitsauksena-meilla-ja-mualla-1800-luvulla/>

Markus Långin verkkosivusto: Kirkkolaki 1869.

<http://www.mlang.name/>

Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivu:

<http://www.kotus.fi/>

Academia.Edun verkkosivu: Paul Muljadin artikkeli ”Lighting rod.”

<http://www.academia.edu/>.

Tukesin verkkosivu: ”Tietoa ukkossuojauksesta”:

<http://www.tukes.fi>

Wikipedia-verkkosivu: ”Luettelo Suomen kirkkopaloista”.

<https://fi.wikipedia.org>